

JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2

XXXI. évfolyam
második szám
1987. június

Cirkusz (1978)

A címloldalon Hamza Dezső Ákos alkotása: Mindennapi kenyérünket (1972)

TARTALOM

- 3 Kerék Imre, Schneider Lipót és Zentai László versei
- 5 Iszaak Babel korai elbeszélései — Végvári Sándor tanulmánya

VALÓ VILÁG

- 15 A tudomány fejlődésének kérdései
— Madaras Lászlóné tanulmánya

FÓRUM

- 23 A főiskolai hallgatók olvasási szokásai
Egy mezőtúri vizsgáldás főbb tanulságai 2.
Sinóros-Szabó Botondné írása

MŰVÉSZET

- 34 Egy „brazil” festő Jászberényben
— Tóth László — Tiszai Lajos tanulmánya
Hamza Dezső Ákos életújtáról és művészetéről

TÉKA

- 46 Új periodikával gazdagodott Szolnok megye
— Gazdag István írása a Szolnok Megyei Levéltár Évkönyvéről

KÉPEK

A címdoldalon, a borító 2. és 3. oldalán, valamint a 3., 4., 14. lapokon Hamza Dezső Ákos alkotásai.

(Fotó: Dede Géza)

E számunk szerzői:

Kerék Imre
költő, Győr

Schneider Lipót
költő, Sopron

Zentai László
költő, Budapest

Dr. Végvári Sándor
egyetemi adjunktus, Pécs

Dr. Madaras Lászlóné
MTVB művelődési osztályának munkatársa,
Szolnok

Dr. Sinóros-Szabó Botondné
GATE Főiskolai Kara Könyvtárának vezetője,
Mezőtúr

Tálas László
megyei múzeumigazgató, Szolnok

Tiszai Lajos
újságíró, Szolnok

Dr. Gazdag István
Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatója

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánai Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1987. június — 2096

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztőbizottság: Berényi Ferenc, dr. László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Tálas László, Valkó Mihály (elnök), dr. Zádor Béla,

Terjesztő: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodájánál (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXIII. évfolyam, 2. szám, 1987. június

KERÉK IMRE:

Választok magamnak

Ágak pengenek:
cimbalomverők.
Sej, választok magamnak
igaz szeretőt,
vadvízkék-szeműt,
császárkörte-alakút.
Fonok lenhajába
búzavirág-koszorút,
százsorszáppal ékesítem,
kakastaréj-csillagokkal
telistele bintem.
Hócsipején fűszoknya
subogása vágyaimat
bizsergeti, bogozza.
Dülledező varangyszemek,
fullánk-mérgű viperák
ne bűvölnék, rontanák:
szöktetem, röptetem
kéksátoros vadonba –
kőkénybokor-felbők közé,
vadmadár-lakodalomba.

Szürke város (1981)

Praxitelész: Knidoszi Aphrodité

Lepléből kibontva mezítelen
testét, mielőtt a fürdőbe lépne,
megáll egy pillanatra, eleven
szépségében, mintha szemünkbe nézve

eltűnődne kicsit. Behajlitott
jobb karja félénken fedi szemérmét.
Nyíltságában is csupa őstitok.
Hagyja: sóvár pillantások becézzék

iker-napként sugárzó melleit,
a telt csípők ívelő vonalát,
a mozdulatot, amikor a láb

a talajtól éppen elválni készül
s bokája kissé megemelkedik,
még mielőtt magunkra hagyna végül.

SCHNEIDER LIPÓT:

Próbálkozom veled...

Próba 1.

*Te adod ami nekem nincs
én adom ami neked nincs
két párhuzamos vonal ha találkozik
persze csak úgy tűnik
de nem igaz.*

Próba 2.

*Hagyj magamra kérlek
még meg sem fogtam a kezedet
nem kell, hogy elengedj
magamtól elindulok.*

Próba 3.

*Minek ez a gyűlölködés
arcra kent szörnyű
düh-ügyelet
szemed
mint két árva gyerek kérlel
maradj
ne menj el.*

Genezis IV. (1972)

ZENTAI LÁSZLÓ:

Emlék-szerelem

*Hallgatag éjt, szeretőm eleven vonalát felidézem.
Sziklatorokban akác lengeti zöld seregét.
Szusszan a hegy basa, döng, s őrző alabárdok a szirtek.
Oly butaság régmúlt vétkek után kutyamód
újra csabolnod! Az érv nekigyürkőzhet sok ezerszer,
s bármit éléd tebet így! Léted idő-guzsalyán
elszakad egyszer a szál. Hadakozbatsz ellene még, de
zárkaszobád reteszét nem törí szét gyönyörű
társkeresés. Ami volt, elmúlt. S cábár menedékét
– élveteg emlékért – mért kutatod, ha halott?*

Iszaak Babel korai elbeszélései*

Fejezetek a szovjet irodalom történetéből

Iszaak Babel korai novelláinak elemzését folytatva, figyelmünket elsősorban azokra a művekre koncentráljuk, amelyekben az író az I. világháború kapcsán született alkotói élményeit dolgozta fel. Ennek következtében — terjedelmi okok miatt — legnagyobb sajnálatunkra — nem keríthetünk sort a kitűnő „Sabosz nahmu” c. novella ismertetésére, s adósok maradunk a már korábban említett „Ihlet” részletes elemzésével is.

Ha kronológiai sorrendbe állítjuk Babel I. világháborúval kapcsolatos műveit, úgy az első az 1917. március 13-án a „Szabad gondolatok” (Szvobodnie miszli) hetilap 2. számában megjelent „Doudou” című novella, amelyet ugyanazzal a sorozattal („Az én lapjaim”) (Moi lisztki) publikálta, mint egy sor más művét a „Folyóiratok folyóiratá”-ban (Zsurnal zsurnalov) 1916 végén és 1917 elején.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy az író egész alkotói életrajzán átvonul a ciklizációs szándék, azaz azon törekvése, hogy elbeszéléseit, novelláit ciklusokká formálja, ám ennek több esetben nem tudott — minden bizonnyal tragikus sorsa miatt — érvényt szerezni. Novellaciklusként tartja nyilván a szovjet irodalomtörténet a „Lovashadsereg”-et, az „Odesszai történetek”-et — Babel életének fő műveit —, önéletrajzi ihletésű novelláit és a „Becsület mezején” (Na pole csesztyi) gyűjtőcímmel publikált novellákat — amelyekről dolgozatunkban még részletesebben szólni fogunk —, ám nem tekinthetők novellaciklusnak a fentebb említett „Az én lapjaim” sorozattal felváltva közölt szépirodalmi (elbeszélések, novellák) illetve publicisztikai (újságcikkek, tudósítások) írások; viszont befejezetlen maradt a „Gersele”, valamint a „Velikaja Krinyica” című novellaciklus: az előbbin az író a '20-as és '30-as, míg az utóbbin a '30-as években dolgozott.

A „Doudou” c. novella fabulája — hasonlóképpen a korábban vizsgáltakhoz — rendkívül egyszerű. A címben jelzett főhős, egy francia leány, rövid ideig tartó ápolónői tevékenységéről és elbocsátásának körülményeiről szól. A mű több szempontból is érdekes, de a legfontosabb az, hogy a világháború először jelenik meg Babel írásművészetében. Igaz, nem a harci cselekmények ábrázolásának formájában, hanem egy front mögötti kórház néhány hétköznapijának képében. A „kicsike Doudou” személyisége eléggé különös: először csupán anynyi volt a kapcsolata a cári hadsereggel, hogy Sz. tábornok kitarthatja volt, majd miután a lányt is hatalmába kerítette az I. világháború korának divatos önfeláldozási hulláma, hazafias felbuzdulásában ingyenes ápolónői szolgálatot vállalt. Emellett eszénként — folytatva korábbi foglalkozását — táncolt egy zenés kávéházban. A kórházban viszont áhítattal nézett minden katonára és cseléd módjára, önfeláldozóan ápolta őket.

* Részlet a szerző e témában most készülő elemző munkájából.

Nemsokára újabb fordulat következett be a „kicsike Doudou” életében: kórházukba szállítottak egy francia pilótát, aki gépével lezuhant, s akinek mindkét lába összeroncsolódott. A repülést külön szobában helyezték el, honfitársnője, a kis nővér sokat üldögélt nála, végül a hajózó beleszeretett a lányba. Egyik éjszaka ügyeletes volt Doudou, s mikor bement szerelméhez, az egyre merészebb becézési formákat választott, majd azzal zsarolta a lányt, hogy meghal, ha egyedül hagyja. A kis nővér kétségbeesetten vigyázva arra, hogy ne okozzon fájdalmat a férfinak, a kórházi ágyon az övé lett. A dolog persze kitudódott, a lányt elbocsátották, akinek az utolsó percben még sikerült elbúcsúznia a novella mesélőjétől, s „megmagyarázni” a történeteket. Ezzel a magyarázattal fejeződik be a novella, amely mindeddig még „ellenállt” az elemzésére vállalkozó irodalomtörténészeknek.

Az egyik jeles Babel-kutató — I. A. Szmirin — például szemére veti az írónak, hogy a főhősnőt nem mint a háború résztvevőjét ábrázolta, de még arra sem kerített sort, hogy Doudou-t a világháborúról alkotott nézetei tükrében mutassa be. Maupassant-i fordulatnak tartja a patriotizmus olyan bizonyítékát, hogy a lány sajnálatból lefeküdt Drouot-tal, s ezt kész megtenni mindenkivel, aki erre megkéri.¹ Egy másik kutató — Sz. Povarcov — is úgy véli, hogy „Doudou Maupassant-nak a francia—porosz háborúról szóló novelláiban („Gömböc”, „Fifi kisasszony”) szereplő ún. bukott nőivel mutat rokonságot, akik erkölcsi tulajdonságaik alapján összehasonlíthatatlanul magasabban állnak, mint sok jótékony burzsoá.”²

A novella tüzetes vizsgálata azonban semmivel sem igazolja a tekintélyes kutatók Maupassant-ra vonatkozó hivatkozását, hacsak azt nem tekintjük a nagy francia klasszikus hatásának, hogy Doudou beszédében az orosz mondatok franciákkal keverednek, továbbá, hogy a leány és a pilóta francia nemzetiségű. Végül — Babelről köztudomású, hogy Maupassant nagy hatást gyakorolt rá. Ám Sz. Povarcov konkrét utalása a „Gömböc” illetve a „Fifi kisasszony” c. novellákkal való hasonlóságra, nem állja ki az alaposabb vizsgálat próbáját. A szűzsé szintjén nem fedeztünk fel lényeges egyezést a „Doudou” és a megjelölt novellák között. Műfajilag is különbözik a két Maupassant-műtől, ami természetesen a terjedelemben is megnyilvánul: a „Doudou” két oldalt kitevő novella, a „Gömböc” 48, a „Fifi kisasszony” pedig 15 oldal terjedelmű elbeszélés.

Amire itt rá szeretnék mutatni, az a következő: sajnos, nemegyszer, és nemcsak az eleve ellenséges beállítottságú kutatók munkáiban kísértenek pre-konceptiók, ál-vélekedések, megalapozatlan állítások, amelyekkel éppen nyakatekertségük és látszólagos bizonyítottságuk következtében nehéz vitatkozni. Meggyőző, filológiai pontosságok nélkül ugyanis a kutató-kritikus maximum „címkerasztásra” vállalkozhat.

Ha a kutatók a Maupassant irányába vezető út helyett egy kézenfekvőbb, az orosz irodalmi hagyományok felé vezető nyomokon a gogoli—leszkovi *szkaz* felé indultak volna, eredményesebbek lehettek volna. Gyanús ugyanis, hogy sok minden hiányzik a novellából ahhoz, hogy szabályos „szerzői” novellának tart-
suk: az író helyett egy fiktív, személyében ismeretlen *mesélő* szerepel, akinek egyéni érdeklődése szab mértéket mindennek a műben. Magáról csak annyit közöl, hogy „Én akkor szanitéc voltam az N-i katonai kórházban.” De ez a

mesélő — tekintettel a novellában formailag ki nem fejezett hallgatóságára — nem szól arról, hogy például miként került a lány Oroszországba, miért vállalta el a kórházi munkát, s ezzel hogyan lehetett összeegyeztetni a kávéházi fellépéseket, miből táplálkozik áhítata a katonák iránt, mi lett a sorsa a kórházból történt elbocsátása után. Az, hogy ilyen fontos cselekménymozzanatok kimaradtak a hősnő élettörténetéből, pedig a novella kizárólag róla szól, egyértelműen mutat a *szkazra*, mint műfajalkotó tényezőre, amelybe nem az kerül be, amit a *szerező* fontosnak tart, hanem amit a *mesélő* „saját” hallgatósága igényét szem előtt tartva szükségesnek talál.

A *szkaz*-novella jellemző jegyei mind megtalálhatók a „Doudou”-ban: a *mutató gesztust* (*rejtett* — mikor a főorvos látszólag Dibát szidja le azért, mert a nővér előtte térdel, de az igazi „címet” Doudou, akire nyilván *rá is mutatott*, s ebből a lány valamit még is láthatott, különben nem ő válaszolna a főorvosnak) (*valós* — mikor Doudou „kezét kebléhez szorítva, csendes csodálkozással mondá a folyosón Kírdecova nővérnek” az örömhírt, hogy a pilóta szereti őt, s a gesztust a mesélő nyilván megismétli); *más* — *idegen* — *ember véleményének egyenes beszéd formájában való előfordulása a mesélő beszédében*: „Ő (Drouot) beleszeretett a lányba (*ez világosan érződött*)...”, „Doudout elbocsátották, — egyszerűbben szólva — kirúgták...”, az érdeklődés felkeltésére alkalmas szituáció és a „hallgatóság” figyelmének ébrentartása érdekfeszítő részletek felidézésével: a nővér és a pilóta szerelmi együttlétének megelevenítése, a lány búcsúja a mesélőtől; kétféle (hamis és valódi) kulmináció megléte: a fabula valódi (logikai) csúcspontja — Doudou és Drouot szerelmének beteljesülése, a nővér elbocsátása — ennek következménye. A mesélő szempontja azonban másféle elrendezést, értelmezést diktál: a fiatalok szerelme izgalmas epizód, az érdeklődés fokozásának eszköze, míg a nővér elbocsátása és a búcsúja a mesélőtől, amely során megmagyarázza tette indokait a mesélőnek, ez jelenti a valódi tetőpontot, ami azonban a cselekmény szempontjából hamis kulmináció.

Az elmondottak alapján úgy véljük, hogy a „Doudou” c. Babel-novella a „franciás” elemek bősége ellenére sokkal inkább orosz irodalmi ihletésű, mint Maupassant utánzására hivatott műalkotás. I. Szmirinnek igaza van abban, hogy — bár „háborús” novelláról van szó —, maga a háború még nem jelenik meg benne minden borzalmának kézzelfogható valóságában. Látnivaló, hogy az író a háború témája már megérintette, de még csak igen felszínes élményei voltak a nagy világegésről, következőképpen — becsületes művészként — csupán arra vállalkozhatott, hogy egy frontkórház körülményei között fellángoló szerelem, egy áldozatkész női jellem fura megnyilvánulásait, emberi vonatkozásait felvillantsa.

Eredeti, már-már extrém szituációt választott Babel kiindulópontnak, amelyet bensőséges őszinteséggel dolgozott ki. Nagy lélektani kifejező erővel ábrázolta emberalakjait, ezek belső világát, érzelmeik kiteljesedését. Összességében — tovább tökéletesítette helyzet- és alakteremtő erejét. A korábbiakhoz képest tovább csiszolta a kortársak írásai közül kiugró, igazán csak rá jellemző miniatűr-novella műfaját, amelyből aligha lehet kivenni egy-egy szót anélkül, hogy az egész mű ne szenvedne csorbát. Ezt pedig jórészt úgy érte el, hogy fokozta a párbeszédet „teherbírását”, s ezzel párhuzamosan kemény kézzel, rendkívül fukarul bánt azokkal az igen plasztikus nyelvi eszközökkel (jelzőkkel, hasonlatokkal), amelyekből műve autonóm világát felépítette.

Különleges helyet foglal el Babel munkásságának első korszakában „A becsület mezején” (Na pole csesztyi) c. novellaciklus. Nemcsak azért, mert a ciklusba tartozó négy novellát közvetlenül Bugyonnij I. Lovas Hadseregébe való indulása előtt írta, hanem főként amiatt, mert ezekben a művekben nagyszerűen tükröződik az író állásfoglalása a világháborút illetően.

Babel a Gorkijjal való találkozás után — aki őt az „emberek közé” küldte 1916-ban — még egy jó ideig Péterváron maradt és újságíróként dolgozott egy sor fővárosi lapnál. Az októberi forradalmat követően pedig rendkívül változatos foglalkozások tömegét gyakorolta, szolgált a forradalom ügyét, majd 1920 elején tért haza Odesszába. Minden bizonnyal még a pétervári Cseka külügyi osztályán jutott hozzá a francia hadsereg ex-századosának, Gaston Vidalnak Párizsban 1918-ban megjelent könyvéhez, amely a „Figures et anecdotes de la grand Guerre” (A Nagy Háború alakjai és anekdotái) címet viselte. Vidal könyvéből Babel „A becsület mezején” c. novellaciklusához a 11. sz. novellát, „Deux actes devant une conscience” (Két tett egy lelkiismeret előtt), illetve a 15-iket, „Historie Shakespeareenne” (Egy történet Shakespeare szellemében) használta fel. Az előbbi szolgált alapul az író „Na pole csesztyi” (A becsület mezején) és a „Dezertir” (Katonaszökevény) c. novelláihoz, míg az utóbbi adta a „Szemejsztvo papasi Mareszko” (Marescot papa családja) c. novella szüzséjét. A ciklushoz tartozó negyedik novellának, a „Kvaker” (Kvéker)-nek I. Szmirin szerint nincs előzménye Vidal könyvében, feltevésünk szerint ez valószínűleg Babel saját ötletéből született.

A novellák előtt Babel szükségesnek tartotta annak előrebocsátását, hogy művei a háborúról szóló karcolatai kezdetét jelenti, s hogy ezek tartalmát francia katonák könyveiből kölcsönözte. A kezdetnek nincs közvetlen folytatása az író munkásságában, aminek nyilvánvalóan életrajzi okai vannak: Babel 1920 májusától októberig Bugyonnij Első Lovas Hadseregében teljesített szolgálatot, míg novellái az akkor induló odesszai „Lava” (Láva) c. folyóirat 1. (júniusi)⁴ számában jelentek meg. A folytatás elmaradásának okát művészi szempontból pedig abban látjuk, hogy az író Bugyonnij vörös lovasságánál olyan életanyag birtokába jutott, ami a francia átdolgozást érdektelenné, a folytatást értelmetlenné tette a hadseregből való hazatérése után. A ciklus novelláiban „Babel teljes részletességében megőrizte a Vidal által megírt frontélet epizódjait. Változatlanul maradtak a szüzsé vonalai is. Sok párbeszéd szövegszerűen is egybeesik.” — írja az összevetést elvégző I. Szmirin⁵), bár az író nem szolgálaián másolta az eredetit, változtatásainak lényegi oka az, hogy Babel novelláiban a Vidaltól kölcsönvett tények más interpretációt kapjanak.

Célja a novellákban az, hogy megfossza a háború eseményeit attól a hősiesség patoszától, amely körülölelte a „Nagy Háború”-t a sovinszta, kokárdás-nacionalista, zászlólengető Európában, így Franciaországban is, valamint — hogy hiteles képet rajzoljon a sárral-vérrel szennyezett kisémberek sorsáról, aki belefáradt a háború gépies öldöklésébe, amelynek végső célját és értelmét nem tudta a saját nyelvére „lefordítani”. Igen érdekes az is, milyen témákat választott ki feldolgozásra Babel Vidal könyvéből. Ez már önmagában tanúskodik az alkotó művészi ízléséről, hajlamairól és szándékairól. Az író azokat a különösen kegyetlen epizódokat vonzotta, amelyekben a háború legszörnyűbb arca mutatkozott meg. Nem azért, mert gyönyörködni akart az elembertelenedés tébolyában, hanem

azért, mert ezek ábrázolásával tudta leginkább megfosztani a háború eseményeit a hősi nimbusztól, illetve ezen kollíziók szenvtelen ábrázolásával nagyszerű emocionális hatást tudott gyakorolni az olvasóra.

A ciklus első novellája ugyanazt a pretenciózus címet viseli, mint az egész ciklus: „A becsület mezején”. Ha megvizsgáljuk, miről szól a mű, belátjuk, hogy a cím önmagában is irónikus. Rövid, katonai helyzetjelentésnek is beillő bevezetés után következik a tulajdonképpeni cselekmény: Ratin százados fura körülmények között rátalál egyik katonájára, a bolond Bidou-ra, aki félelmében elszökött a többiek közül, s semmiképpen sem akart visszatérni a csapatához. Megpróbálta parancsnokát kérlelni, aki azonban emberségéből kivetkőzve porig alázta a katonát. Az felugrott és futni kezdett a német lövészárkok felé. Egy ellenséges golyó átütötte mellét, Ratin százados pedig két kegyelemlövessel le rövidítette Bidou szenvedését.

Bidou mély együttérzéssel megrajzolt alakját egy sor körülmény teszi tragikussá. A szellemileg visszamaradt 21 éves fiatalembert, aki a falu bolondja volt, besorozták katonának, ami „normális” háborús körülmények között elképzelhetetlen. Az, hogy egy szellemileg fogyatékosat besoroztak, már önmagában minősíti a francia hadsereg rekrutálási módszereit. Mégis paradox módon ő volt az egyetlen, aki a háborús mézszárlás közepette az egyetlen „normális” emberi reakciót produkálta: félt a haláltól. Próbálta magát hangos szóval meggyőzni, megpróbált a „normális” katonák módjára az alkoholból bátorságot meríteni, de mindhiába. Egyetlen megoldást látott az életben maradáshoz: ha a maga primitív módján — az önfenntartás ösztönétől vezetve — fellázad az öldöklés ellen. S bár ösztönéletet élő falubolondja volt, élt benne valami naiv bizalom a „normálisak” iránt, ezért várta, hátha Ratin megérti. Ám amikor a százados abnormálisan embertelenül viselkedett, és alig felfogott emberi méltósága alapjait taposta sárba, végső megalázottságában az ellenséges lövészárkok felé futott. Ez az utolsó reakciója jelképes értelmű: még a biztos halál is jobb az ellenség golyójától, mint a halálfélelem és megaláztatás az övéi között. Pusztulása minden szempontból értelmetlen, de megöletésének körülménye premier planba hozza azt a tisztet, aki halálát okozta.

Ratin százados nehéz körülmények között is jó parancsnok módjára járt el az ellentámadás előtt, de mikor találkozott Bidou-val, fokozatosan lepattogzott róla a fényes máz: lépésről lépésre jutott el addig a sátáni tettig, amivel áthágta az emberiség minden határát. Így érthető, miért nem próbálta bevinni sebesült katonáját a kötőzhelyre, hanem megadta a „kegyelemlövést”, amivel de facto közönséges gyilkosságot követett el. S ha a címet iróniaként kell értékelnünk — mint erre fentebb utaltunk —, úgy ez az irónia a novellát befejező patetikus mondatokban nyílt szarkazmusba csap át, bár érezhetjük benne az író sajnálatát is az értelmetlenül kioltott emberi életért.

Az első novellában kibontott kollízióhoz hasonlóra épül a ciklus második, „Katonaszökevény” c. novellája is, amelyben azonban más cselekménymozzanatok sorozatán át jut el Babel a burzsoá francia hadsereg szarkasztikus leleplezéséig. Az itt szereplő tisztról, Gemier századosról csupa nagyszerű dolgot tudunk meg. Nos, szolgálati helyén ehhez a *comme il faut* úriemberhez vitték be a szökni akaró Bogie-t, fiatal katonáját, aki a kihallgatás során — bízva felettese

megértésében — semmit sem titkolva, becsületesen bevallott mindent. A fiú próbálta feltárni a dezertálásig vezető okait, felajánlotta, jóváteszi hibáját, mert nem szeretné, ha édesanyja olyan értesítést kapna, hogy főbelőtték, mint egy utolsó gazembert. A katona ékesszólása és térdre borulása azonban nem lágyította meg a kapitány szívét, hanem ördögi ajánlatra sarkallta a „filozófus és patrióta” tisztet: Bogie-nak meg kell halnia, de a „becsület mezején fog el-esni”. Kivitte a fiút az erdőbe, s közölte: egyetlen mód van a hadbírótság elkerülésére, ha öngyilkos lesz, s ehhez átnyújtotta szolgálati fegyverét. S mikor a tiszt többszöri felszólítása ellenére sem dördült el a gyilkos lövés, Gemier viszatért a katonához, majd atyáskodó magyarázat közben átlötte a koponyáját.

Szembeszökő a hasonlóság a novellák szüzséje, kompozíciója között: mindkét esetben hivatásos tisztek okozzák katonáik halálát, a novellák elején a tisztek kedvező benyomást tesznek ránk, s csak akkor vetkőznek ki emberi mivoltukból, amikor alattvalóik körülmények determinálta „gyávaságával” találkozunk. A hasonlóság mellett azonban jelentős különbségek vannak mind az emberalakok, mind pedig a cselekmény megformálásában. Ratin valószínűleg a kispolgárság alsóbb rétegeiből verekedte fel magát a tisztí kardbojrtig, ennek következménye lehet mocskos szája, embertelen tréfája. Ratin primitívségének ellentéte az iskolázott, művelt polgár Gemier, aki végső soron ugyanazt teszi, mint tiszttársa, csak körmönfontabban. A Bogie-nak szóló „megmentési ajánlata” roppant hasonlít a jezsuita kínvallató páterek szofisztikájához; ebből következtethetünk, miféle filozófiákon nevelkedhetett. Áldozata csak akkor jön rá, hogy végzetes csapdába esett, amikor már nincs menekülés számára. A bolond Bidou tragédiáját is az okozta, hogy fatálisan félreismerte feljebbvalóját, de kibben bízzanak a katonák, ha nem a parancsnokukban, akinek a jogszabályokból következően kötelessége az alattvalóikról való gondoskodás.

A novellák cselekményének megformálásában is különbözőképpen járt el Babel: az első novellában már a mű elején felszökik a maximumig a konfliktusból eredő feszültség, és minden elem (a hősök cselekedetei, párbeszéd, hangvétel, stílusesszók stb.) ennek alárendelődve áll össze és jut el lineáris szerkezetben a megoldásig. A „Katonaszökevény”-ben az író Gemier pozitív jellemzésének előrebocsátásával némiképp elaltatja gyanúnkat. A novella építkezése az elején kissé részletező; a feszültség a műben fokról fokra, visszaesések sorozatán át, a különböző momentumok hatására szakaszosan jut el a csúcspontig. Hisszük is, nem is, hogy a dezertőr megmenekül a kivégzéstől, de még akkor sem tudjuk biztosan, mi lesz Bogie sorsa, amikor átveszi a revolvért (hiszen lehetne olyan megoldás is, hogy lelövi Gemiert és átáll a németek oldalára), s Babel nem siet a válasszal, hanem az „öt perc”-ekkel tovább csigázza érdeklődésünket. A novella tetőpontja a meghitt, atyai hangú kérdés a tiszt részéről, amit azonnal követ a cselekményt lezáró csattanós megoldásmondat.

Külön szólnánk a mindkét novellában alkalmazott klauzuláról. Az elsőben a tulajdonképpeni cselekmény után álló négy mondat a dolgok ténybeli hitességét hivatott megerősíteni, hangsúlyozva, hogy egy, a világháború idején *valóban* megtörtént esetről ír, míg a másodiké nyomdatechnikailag is külön válik a mű cselekményes szövegétől, s funkciója meghaladja az előbbiét. Az elmondottak hitelességének nyomatékosításán túl az is célja volt Babelnek, hogy kis eltéréssel megismételve a bevezetésben leírtakat, mintegy keretbe foglalja a novella

cselekményét. A klauzula mondatait — a történet ismeretében — Babel nyilvánvalóan azzal a szándékkal írta, hogy leleplezze a Gemier-féle „hazafiak és filozófusok” entellektüel mázzal bevont gaztetteit.

A ciklus harmadik novellája a „Marescot papa családja”. Már a címadásban is megnyilvánult Babel szándéka: a vidali novellát megfosztotta pöffeszkedő, a bizarr szüzsére utaló eredeti címétől, s a Vidalból shakespeare-i reminiscenciákat kiváltó eseményeket a hétköznapiság szintjére szállította le, ezzel is rá akarván mutatni a háború velőtrázó borzalmainak közönséges, megismétlődő jellegére.

Ez a novella is nyugodt helyzetjelentéssel kezdődik: az egyik francia századnak védelmi körzetül a temető jutott, s parancsnoka — egy zöldfülő hadnagy — Hamletről elmélkedik, miközben egy kriptában emberi csontokon fekszik. Am a cinikus gondolatsort megszakítja egy öregember, Marescot papa megjelenése, akiből nagy nehezen tudja a tiszt kihúzni: a vállán levő zsákból családtagjai földi maradványait szeretné eltemetni abba a kriptába, amelybe a hadnagy úr bekvártélyozta magát.

A novellában az író újabb oldalról mutatta be a világháború borzalmait, amelynek lényegéhez tartozik az, hogy kioltja az idős és fiatal életeket. De Babel egy lépéssel még tovább ment, megjelenítette azt is, hogyan hatol be a háború a holtak birodalmába, hogyan zavarja meg örök nyugalmukat. A babeli háborús kép egy cseppet sem hízog a francia hadsereg számára: milyen parancsnoka lehet az élőknek az az éretlen tisztcske, aki minden erkölcsi aggály nélkül választja fedezékül a holtakkal teli kriptát, áthágva ezzel az egyik legősibb erkölcsi parancsot, a holtak tiszteletét. A képet még sötétebbé színezi azáltal, hogy hőse cinikusan elmélkedik Hamletről és a megtáncoltatni kívánt „öregurakról”.

A novella építkezése hasonlít az előbbi kettőéhez, de figyelemre méltó tény, hogy Babel a tényleg francia anyag feldolgozása-átdolgozása során visszatért a *szkaz-novella* műfajához: ezért váltott át a 3. személyű narrációról az 1. személyűre, s ennek alárendelve szötte bele a fabulába a párbeszédet, amelyek mind a cselekmény előrevitelében, mind pedig a novellára jellemző belső feszültség megteremtésében óriási szerephez jutnak. Persze ettől még lehetne a novella Ich-Erzählung is, de *szkaz*ról árulkodik a Marescot-tal való találkozás leírásakor egy közbevetett kérdés: „Mi az ördögöt keres ez a civil ebben a pokolban?” Illetve megjegyzése a lövöldözés közben: „A vasárnapi kabát sápadozott és ötölt-hatolt.” Ezek a megjegyzések nyilvánvalóan nem az olvasónak, hanem a *hallgatóság*nak szólnak, s a *szkaz*ban alkalmazott érdeklődésfokozó eszközök. A hadnagy tirádákkal ékesített monológjának pedig az a funkciója, hogy az író mély szarkazmussal erkölcsi ítéletet tudjon mondani a „tiszt úr” fölött.

„A becsület mezején” ciklus utolsó tagja a „Kvéker”. Mint korábban megjegyeztük, e novellának nincs előzménye Vidal könyvében, s ott utaltunk rá, hogy valószerűleg Babel saját ötletéből született. Feltételezésünket alátámasztják az alábbi körülmények:

a) e novellának nincs előzménye Vidal könyvében;

- b) a novellában az író nem utal francia forrásra, míg a másik háromban utal Vidalra szó szerint is, illetve I. Szmirin tartalmi vizsgálattal kimutatta a kölcsönzést (Marescot papa családja);
- c) nem a világháborúban harcoló franciákról esik szó a novellában;
- d) végül — s ez igen fontos — nem negatív emberi magatartás példáján bizonyítja be az író a háború embertelenségét és értelmetlenségét.

Babel az egész novellát a főhős, Stone, a kvéker és a háború embertelen lényege közötti kollízióból bontotta ki, ez minden cselekménymozzanat alapja, mozgatórugója. Köztudomású, hogy a kvékerek Angliában a XVII. században keletkezett protestáns felekezetének tagjai szigorú erkölcsi szabályok szerint, papság és szertartások nélkül élnek, a pacifizmust hirdetik, jótékonyssággal foglalkoznak. E felekezet egyik tagját, Stone-t Angliában (vagy az USA-ban?) besorozták katonának. A póznamagas, szikár férfi a Tízparancsolat „Ne ölj!” parancsát követve természetyszerűleg a gépkocsizó osztaghoz sofőrnek iratkozott fel.

Az askkétaéletet élő, szabad idejében bibliaolvasással foglalkozó férfi egyik sétája alkalmával talált egy gazdátlan lovat, lelkiismerete azonnal működni kezdett: hazavitte szállására, s mivel hazájában tagja volt az állatvédő egyesületnek, szent fogadalmat tett a szegény pára megmentésére, ám kénytelen volt rábíznia azt egy aljasul gonosz lovászfúura. Becker, félve a kvékertől, annak távollétében először csak elhanyagolta az állatot, később viszont válogatott kínzásokkal gyötörte. Stone-t áthelyezték, majd mikor eszébe jutott négy lábú barátja, átrobogott régi helyére, ahol a lovat teljesen legyengült állapotban találta. Hitt a lovászfúu hazugságában, kocsijába ült és elindult zabot szerezni. Útközben érte utol a halál, kocsijában találtak rá. „Vallásos hite nem engedte meg, hogy embert öljön, de azt igen, hogy őt megöljék. S a novella ezen egyszerű, ám visszafogottságában hihetetlenül kifejező mondattal zárul: „Így halt meg Stone, a kvéker a lovak iránti szeretete miatt.”

Míg a ciklus első három tagja műfaji jegyei alapján „klasszikus” novellának minősíthető, addig a „Kvéker” a maga kissé elidőző, részletező cselekményszövéssel — bár rendelkezik a novella műfaji jegyeivel is — inkább az elbeszéléshez közelít. Cselekménye kissé lelassul amiatt, hogy az író nagy múgonddal, részletezően ábrázolja Stone alakját, különösen a legfontosabb, a hős vallásosságát kifejező mozzanatok. Lényeges ezek közül a ló iránti „barátság” megindoklása: „Az emberek bűneik miatt kevésbé látszottak méltónak megbecsülésére, az állatok iránt viszont leírhatatlan szánalmat érzett.” Lélektanilag hiteles az a gonoszság is, amivel Becker a négy lábút kínozta, s amit Babel részletesen motivált az elbeszélés szövegében. Ám amit a novellaformától elvesznek a leírások és az írói reflexiók, azt bőven kárpótolja a portréfestés, a jellemábrázolás szűkös terjedelemben adott tökéletessége, ami itt természetesen nem annyira lafonikus, mint a „Lovashadsereg” novelláiban, de a ciklus többi alakjához képest itt a legkidolgozottabb.

Babelnek a „Lovashadsereg” Ljutovja megírásához minden bizonnyal jó előtanulmányt jelentett Stone alakjának megalkotása. Az író a forradalom

után kétségtelenül vonzotta egy magasfokú erkölcs szellemében élő, jólelkű ember típusa, aki ráadásul a lovak iránti szeretetében hasonlít is rá. Mindkét hős vallás erkölcsi indíttatású (gondoljunk csak az emberölés tilalmának közös problémájára!) azzal a kétségtelen különbséggel, hogy míg Stone még „lelkiismeretének rabja”, Ljutov pedig már elindult — a forradalmi valóság hatására — a vallásos előítéletek fokozatos leküzdésének útján.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a „Kvéker” némileg elüt a ciklus többi novellájától a kollízió jellege és ebből eredően a jellemek és helyzetek tekintetében, de ennek ellenére sem lóg ki a többi közül azért, mert valamennyit összefogja az írói humanizmus és az, hogy leleplezze és elítélje az imperialista háborút. Ennek az eszmei mondanivalóként megfogalmazható írói szándékának fényében válik világossá, miért transzformálta Babel progresszív erkölcsi-politikai alapállásból a Vidal által megírtakat háborúellenes, leleplező erejű művekké.

Külön figyelemre méltó az író témaválasztása. Babel ezekben a novellákban a háború eseményei közül a hétköznapokat, s az utóbbiakból — úgy tűnhet — jelentéktelen, véletlenszerű szituációkat ragadott ki, de éppen ezek a hangsúlyozottan mindennapos epizódok szolgálják legjobban az oktalan vérontás elítélését. Minden novella egy kegyetlen epizódra épül (vagy erre vezethető vissza). A babeli valóságfelfogás szerint értelmetlenül pusztulnak el a katonák is, a polgári lakosság is, meg a magasfokú ideálok szellemében élő kvéker is, aki az *elembertelenedés* körülményei között *állatbaráti* fogadalmát akarja teljesíteni. Így érthető a novellák azon művészi sajátossága, hogy teljes mértékben hiányoznak belőlük a hősi jellemek, hiszen a háború rémítő valósága és a fékevesztett „tiszt urak” világa eluralkodott a katonák fölött: itt mindenki a kiszámíthatatlan erők játékszere, s nem saját sorsának irányítója. Az objektív alapkönfliktuson túl (ember és háború viszonya), ezekben a novellákban van egy — az előbbi által determinált — szubjektív konfliktus is: a harcok közepete eltorzult személyiség korlátozás nélkül kiélheti alantas ösztöneit védekezésre képtelen áldozatán.

Babel jó érzékkel jelenítette meg a világháború antinómáit, kontrasztjait és diszsonanciáját, amihez megalkotta azt a sajátos stílust is, amely művészi mondanivalóját leginkább érvényrejuttatta. Nyilván az ábrázolt valóságdarabok jellegéből fakadóan, illetve az alkotói cél, az eszmei mondanivaló függvényében alakult ki a novellák ékítmény nélküli „szikár” realista stílusa, amely jellemző mind a narratív, mind pedig a párbeszédes részekre. Valószínűleg azért tűnt el a korábbi elbeszélések-novellák jelzőkben, hasonlatokban, metaforákban gazdag stílusa és adta át helyét a hangsúlyozottan visszafogott, végletekig leegyszerűsített szerkesztésű írói elbeszélésmódnak és párbeszédnek, hogy ily módon tovább tudja élezni a tartalmi-lényegi ellentmondásokat. Egyrészt a megjelenített tartalom megrázó volta, másrészt az írói hangvétel látszólag (külsőleg) nyugodt, szenvedélytől mentes jellege között húzódó diszkrepancia óriási feszültséget indukál a novellákban, s válik minden mű cselekményének tetőpontján a tragikum esztétikai minőségének forrásává.

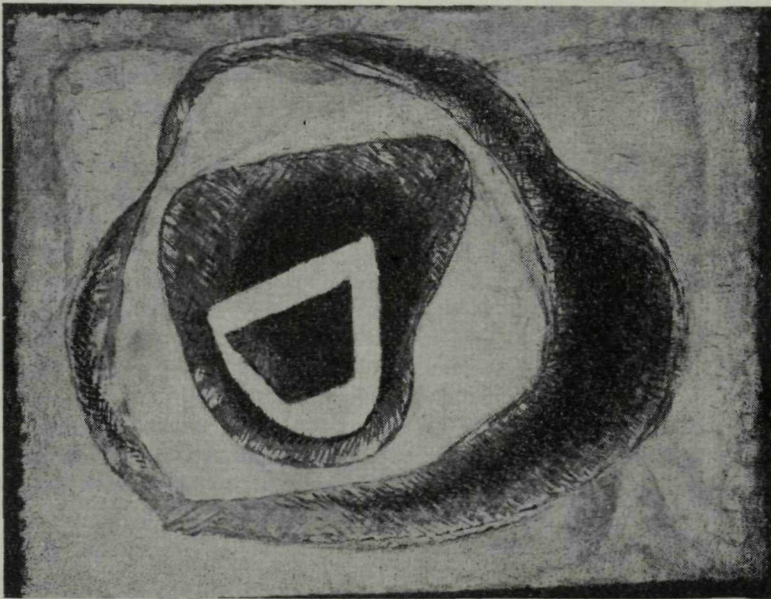
„A becsület mezején” ciklus novelláiban tehát már megtalálta Babel azt a sajátos látás- és ábrázolásmódot, amelyet a „Lovashadsereg” miniatűrjeiben

visz tökélyre, viszont az ezekhez kapcsolódó stíluseszközök — főbb vonásaikban — még jelentősen elütnek azoktól, amelyek olyan félreismerhetetlenül és megismételhetetlenül színessé teszik a Babel ábrázolta polgárháborús világot. Úgy véljük, Babel e négy méltatlanul elfeledett, a régebben és újabban szerkesztett gyűjteményes kötetekben nem szereplő novellája jelentős alkotói sikerként, fontos mérföldkőként értékelendő az író pályáján. Tartalmi tekintetben Babel humanista pátozzsal leplezte le az európai burzsoázia kincstári hazafiságát, zászlólengető nacionalizmusát, sovinizta győzelmi mámorát, s megmutatta az I. világháború igazi arcát, embertelen, népellenes voltát. Ennek kapcsán alakította ki saját „háborús” látásmódját, világfelfogását. A művészi forma tekintetében pedig kikísérletezte azt a novellatípust, cselekményszövevényes technikát, amelyet majd később, továbbfejlesztve általánossá tesz a „Lovashadsereg”-ben.

VÉGVÁRI SÁNDOR

J E G Y Z E T E K

1. **I. A. Szmirin:** O rannem tvorcseszte I. Babelja. [I. Babel korai munkásságáról. (tartalmi idézet)] In: Filológicseszkiy Szbornyik. Vip. 8—9. — Alma-Ata, 1968. Unyiverszitet. 191—192. o.
2. **Sz. N. Povarcov:** Tvorcseszkie iszkanyija I. E. Babelja i nyekotorie oszobennoztyi lityeraturного processza 20—30-h godov. — (I. E. Babel alkotói útkeresései és a 20—30-as évek irodalmi folyamatának néhány sajátossága.) Kandidátusi értekezés. — M., 1970. 59. o.
3. **I. Szmirin:** U isztokov voennoj tyemi v tvorcseszte Babelja. (I. Babel i Gaszton Vidal) — A háborús téma forrásánál Babel munkásságában. (I. Babel és Gaston Vidal — (L). Russzkaja Lityeratura, 1967/1. sz. 203—204. o.
4. Minden, a II. rész függelékeként készített készített novellafordításunkat az eredeti folyóiratszövegek alapján végeztük el.

Konvergencia III. (1966)

VALÓ VILÁG

A TUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉNEK KÉRDÉSEI

„Aki alaposan figyeli az ekzakt tudományok fejlődését, két ellentétes tendenciát figyelhet meg. A természettudományok a maguk egészében folyamatosan és egészségesen fejlődnek, félreismerhetetlen a haladás mind a belső elmélyülést, mind a természet külső technológiai célú alkalmazását illetően, másrészt viszont – nem is nagyon ritkán – felbomlanak a fizika alapvető fogalmai, valóságos forradalom tör ki a fogalmak világában, amely mintha elsöpörné minden előző tudásunkat és a kutatások új korszakának bekövetkezését jelezné.”

(Max Born, 1928)

A filozófia több évezredes fejlődése során szoros kapcsolatban állt a mindenkor létező tudományokkal. A tudományok kérdéseit a fennálló filozófiai világnép alapján vetette fel, és a közvetítést is hozzájuk saját filozófiai kategóriáin keresztül próbálta megvalósítani.

A XIX. század közepétől a tudományok fejlődésének óriási mértékű felgyorsulását tapasztalhatjuk. Míg a filozófia korábbi feladata a különböző szaktudományok eredményeinek általánosítása volt, addig a tudományok XIX. századi fejlődése átlépi azokat a határokat, amelyeket a filozófia korábbi formája, a tudománymetodológia értelmezni tudott.

Ezen felmerülő új igény kielégítését a legutóbbi évszázadban egy sokoldalú, önmaga is komplex, önálló diszciplína, a tudományfilozófia segíti. Így a tudomány hosszú fejlődéstörténetében elérkezett az idő a tudományoknak a tudományos megismerés tárgyává válásához.

A tudományelméleti kérdések egyik legfontosabb aspektusát képezi a tudományfejlődés-elmélet, amely a tudományos megismerés fejlődésének mibenlétére és a változások törvényszerűségeinek problémáira keresi a választ.

Ahhoz, hogy a tudomány fejlődésének kérdéseire eljuthassunk, vizsgálódásainkat a tudományos és köznapi megismerés különbségét az előbbi igazolhatóságában és ellenőrizhetőségében megjelenő empirista és racionális felfogások alapelveiből kiindulva kell kezdenünk. A két nézet csak abban tér el egymástól, hogy milyen típusú következtetést alkalmaz az igazolás végrehajtására.

A klasszikus empirizmustól a XX. századi logikai empirista iskoláig

Az igazolás végrehajtása, mint az empirikusan megfigyelhető egyedi esetekből leszűrt általános tétel igazolása, az angol—francia felvilágosodás negatív vonalából kinövő pozitivista tudományfilozófiákból indul.¹

A történelmi fejlődés Comte-féle felfogása szerint a „fejlődés vitathatatlanul egyenes vonalú, és az értelmi kibontakozás útján halad a jólszervezett társadalmak egyensúlyi állapota felé.”² A technikai és tudományos haladás az értelmi fejlődés megnyilvánulása.

A „nyugalmass evolúció” modelljét a pozitívizmuson belül is túlhaladja a Spencer-féle darwinista fogantatású történelemfelfogás, amelyben a társadalomban megjelenik a harc, a differenciálódás, amelynek eredménye egy, a jövőben megvalósuló egyensúlyi állapot lesz. Am ha a társadalom fejlődésének, tökéletesedésének tétele nála problematikussá is válik, a tudományos ismeretek folyamatos gyarapodását vitathatatlanak tartja.

A XIX. század második felének tudományelméletét Mill indukcionista kumulatív fejlődéselmélete uralja.

Mill a tudományok fejlődését egy épülő piramishoz hasonlította. A piramis alapjai szélesednek, csúcsa egyre magasabbra nyúlik, s az alapon egyre magasabb, átfogóbb általánosításokat hajtunk végre. A tudomány piramisát azonos jellegű építőkövekből egységes módszerekkel építhetjük fel.

A tudományelméletben az indukción a bizonyítás legfőbb módszere. A tudományos általánosítás az egyedi események közös kiemelése, absztrakciója. Az általános egyedi tulajdonságok csomója, az általánosítás az egyedi tulajdonságokban meglévő fontosabb vonások kiemelése.

A tudomány fejlődése egyrészt az egyedi jelenségek mind szélesebb körének feldolgozásán, másrészt az egyre magasabb szintű indukciók elvégzésén keresztül valósul meg. Így a tudomány kizárólag csak a mindenkori jelen állapotában igazán értékes, s a régebbi korok tudósainak elképzelései a tudomány előtti próbálkozásoknak számítanak.

Mill elképzeléseihez képest igen újszerűnek számítanak azok a gondolatok, amelyet a pozitívizmus második hulláma³ képviselt a XIX. század végén. Mach szerint: „Egyetlen út vezet csak a tudományos tisztánlátáshoz, a (tudomány) történeti tanulmányok”⁴. Szerinte a tudomány fejlődése az embernek a környezetéhez való pszichikai adaptációjaként fogható fel. A tudomány egyetlen célja, hogy a lehető legegyszerűbb, legökonomikusabb módon fejezze ki a tényeket — tapasztalatokat, érzeteket — absztrakt, érzetekre vissza nem vezethető fogalmakban. A visszavezetés módja ismeretelméletileg, pszichológiailag adott és változatlan, így a Mach-féle elmélet látszólagos történetisége mögött egy történelmietlen, szenzualista ismeretelméleti felfogás húzódik meg. A machi pszicho-

logizmus bírálatából kinövő logikai pozitívizmusban⁵ ez a tisztára ismeretelméleti jelleg még élesebb, határozottabb kifejezést nyer.

A logikai pozitívizmus első szakaszának redukcionizmusa az egész tudományt átfogó modell radikális programjával lép fel. Az emberi tudás felfogásuk szerint egy többszintes rendszer, ahol a felsőbb szintek létjogosultságát csak az teremti meg, hogy elméletileg bármikor visszavezethetjük, redukálhatjuk őket a legalsó szintre, az érzéki benyomásokat leíró megfigyelési tételekre. Az induktivista hagyományokhoz nyúltak vissza azzal a céllal, hogy a tudományos megismerés fundamentumát az emberi megismerés tapasztalati szintjén mutassák fel.

Szerintük csak azok az állítások lehetnek tudományos jellegűek, amelyek logikailag visszavezethetők a megfigyelési tételek egy tetszőleges halmazára. Ezek a kitüntetett jellegű konstatálások időbelileg és logikailag is a tudomány „végén” foglalnak helyet és a tudomány által szolgáltatott predikciók verifikálásában töltik be szerepüket. Tehát „nem a tudomány alapjait alkotják, hanem az ismeret mintegy lángként felcsap hozzájuk, mindegyiket csak egy pillanatra éri el, és azonnal felemészti. És ezután újra jóllakva és megerősödvé lángol fel legközelebb. A kiteljesedés és az ellobbanás e pillanatai a lényegesek. Ezekből sugárzik az ismeret minden fénye”⁶.

A fundamentum az ismeret és a valóság érintkezési pontja. Tehát a kitüntetett ismeretek nem a kezdet értelmében fundamentális jellegűek, hanem ezeknek a valósághoz való igazolására szolgálnak, így a „fundamentum problémája magától átváltozik az ismeret és valóság érintkezési pontjainak problémájává”.⁷ Az érintkezési pontokon kívül eső nem kitüntetett ismeretek igazságértéke bizonytalanává válik.

A logikai pozitivisták a tudományt az individuum érzeteit leíró megfigyelési állításokhoz kötve tulajdonképpen szubjektívizálják a tudományt. A tapasztalati állítások ilyen értelmezése mellett azonban megszűnne a tudomány interszubjektivitása, azaz a tudományos állítások nem lehetnének elvileg mindenki számára érthetőek és ellenőrizhetőek. A tudomány alapját képező megfigyelési tételek a szubjektív érzelmi benyomásokat nyelvi formában rögzítik. Mivel ezek a tételek egyedi személyes tapasztalatokra vonatkoznak, így mások számára nem lehetnek érthetőek. Ezt a problémát érzik a Bécsi Kör tagjai is és hozzáfognak a megfigyelési tételekre vonatkozó koncepciójuk átdolgozásához. Ebben a kérdésben azonban sem a Bécsi Kör tagjainak, sem a vitában részt vevő Körön kívülieknek nem sikerült végleges megoldásra jutniuk⁸. A harmincas évektől a fizikai nyelvet tekintik olyan alapnyelvnek, amelyre minden állítást vissza lehet vezetni. A fizikai tárgynyelv azt a nyelvet jelenti náluk, amelyen a környező fizikai tárgyról beszélünk. „Minden kijelentésünk már eleve fizikalisztikus lehet.”⁹ A fizikai nyelv megfelel az interszubjektivitás feltételeinek, s egyben a tudományról vallott módszertani felfogásukkal is egyezik. Ha a redukció alapja a fizikai nyelv, akkor tulajdonképpen csak egyetlen, mindent átfogó univerzális nyelv létezik. Így a fizikalizmus elképzelése mellé csatlakozott a tudományok — természettudományok és szellemi tudományok — egységéről szóló program.

A fizikai nyelvre való áttérés azonban számos megoldhatatlannak tűnő új problémát vetett fel (pl. pszichológia és fizika nyelve közötti viszony) így Car-

nap a problémák megoldásaként a verifikációs elv gyökeres átalakítását kísérte meg.

Az értelmesség kritériumaként eredetileg használt verifikáció helyett bevezeti a konfirmáció fogalmát. Carnap ezen vállalkozása az „Ellenőrizhetőség és jelentés”¹⁰, az utolsó nagy vállalkozás átfogó nagy filozófiai elmélet létrehozására. Lezárja a logikai pozitivizmus klasszikus periódusát, s egyben megnyit egy újat, amelynek kísérletei újabb problémák keletkezéséhez vezetnek. Carnap szerint: „Egy mondatot akkor tekinthetünk konfirmálhatónak, ha megfigyelési mondatok pozitívan vagy negatívan hozzájárulnak konfirmációjához”.¹¹ Egy mondat konfirmálható, ha tudjuk, hogy milyen feltételek mellett lenne a mondat konfirmálva.

Carnap a konfirmáció bázisát szolgáló alapnyelv tekintetében is változást javasol. Szerinte a tapasztalat ítéletei tárgynyelven, azaz a mindennapi életben használt nyelven hangzanak el és a tudományos nyelv minden fogalma levezethető tárgynyelvi megfigyelési predikátumok alapján.

Carnap ezen műve a nyelvforma szabad megválasztásával az igazság fogalmának a valószínűség fogalmával való helyettesítésével számos elfogadhatatlan elemet tartalmaz.

Így a Bécsi Kör tagjainak az az elképzelése, hogy a tapasztalat szolgáltatta anyagból a tudomány egészét logikailag felépítsék, nem valósult meg.

Azt a kérdést, hogy mi a tudományos megismerés specifikuma, miben különbözik a jelenségek tudományos magyarázata metafizikai magyarázatuktól, nem tudták megválaszolni.

Deduktivista felfogások az antiinduktivistáktól Popperig

A klasszikus deduktivista felfogásokban a hipotézis jellegű általános tétel empirikus következményei révén való ellenőrzése, cáfolása, azaz a hipotetikus-deduktív módszer kapott hangsúlyt. A korai antiinduktivisták¹² az indukciót mint heurisztikát támadják elsősorban. Szerintük nem a tiszta empiriától jutunk el a fogalmakig, hanem egy már meglévő fogalmi sémával közelítünk az empirikus anyaghoz. A tudomány útja nem lehet tisztára induktív, nem indulhat ki a tiszta megfigyelésekből, elmélettől független tényekből.

Minden elméletalkotás már valamilyen szelekciót tételez fel. Tudnunk kell, hogy mit kell megfigyelnünk, milyen tényeket dolgozzunk fel. Ezt a szelekciót mindig egy már meglévő elmélet alapján, az elméleti-fogalmi apparátusban rögzített absztrakciók, általánosítások alapján végezzük el.

Ezt a gondolatot a modern tudományok felé P. Duhem¹³ közvetíti. „Egy tudományos elmélet genezisének nincs abszolút kezdete; s amikor azoknak a gondolatoknak a fonalát követjük, amelyek jelezték, sejtették és előkészítették a szóban forgó elméletet, akkor mindig olyan nézetekre bukkanunk, amelyek

maguk is már előre jelettek, előkészítettek és mások által sugalltak; s ha felhagyunk az egymást megelőző eszmék e láncolatának visszafelé követésével, az nem azért történik, mert rábukkantunk az ősforrásra, hanem azért, mert a lánc kezdete eltűnik a kifürkészhetetlen múlt mélységeiben.”¹⁴

A redukcionizmus kritikájával fellépő W. Quine¹⁵-nál élednek újra Duhem nézetei 1951-ben.

Quine szerint a tudományos igazságok sem egyenként sem kettesével nem szembesíthetők a gyakorlattal. Tudásunk a tapasztalattal csak a peremek mentén érintkezik. A „tudomány egésze hasonló egy erőterhez, aminek határfeltételeit a tapasztalat adja. A tapasztalattal a széleken történő összeütközés az erőter belsejében új rendet hoz létre; kijelentéseink igazságértéke új elosztást nyer. Bizonyos állítások újraértékelése maga után vonja mások újraértékelését is, mivel ezek logikailag kapcsolódnak egymáshoz”¹⁶. A rendszernek mint egésznek a fenntartása a legdöntőbb, csak ennek érdekében engedhető meg minden átalakítás.

A logikai pozitivizmus filozófiai koncepciójának belülről való megreformálására tett kísérletet Karl Popper¹⁷. Szerinte a tudomány irányát tekintve induktív utat jár be úgy, hogy közben nem indukciós módszerekkel haladunk előre. A tudomány reális módszerének az általános tételek hipotetikus felállítását és ennek deduktív ellenőrzését tekintette. Poppnernél a tudomány lépcsőin felfelé haladva induktív lépcsőkön nem indukciós módszereket veszünk igénybe. Az indukciót mint bizonyítást elveti, s a valószínűségszámítás alkalmazásával sem tartja megengedhetőnek. Nála a pozitív eredményű ellenőrzés, igazolás, a bizonyítás funkcióját is a falszifikáció tölti be. A falszifikálhatóság Poppnernél azt jelenti, hogy ismereteinket képesek vagyunk hamissá nyilvánítani. „Amennyiben egyáltalán lehet szó arról, hogy a tudomány, illetve a megismerés kezdődik valahol, úgy érvényes a következő: a megismerés nem észleletekkel vagy megfigyelésekkel, vagy adatok, illetve tények összegyűjtésével kezdődik, hanem problémákkal.”¹⁸ A tudomány a kiinduló problémákra megoldást keres. A megoldási javaslatokat kritikának vetjük alá. Tudásunk adott fokán az az elmélet tekinthető igazoltnak, amely kiállta a végrehajtható legszigorúbb próbákat is. Popper a tudományfejlődést úgy képzei el, hogy az új elmélet mindig a valóság egy, a régebbinél szélesebb szféráját öleli fel. Ennek a régi, meghaladott elmélet nem része, csak megközelítése az új egy részének. Popper a tudomány fejlődését előrehaladó folyamatnak ábrázolja. A tudomány létrája az igazságnak van alátámasztva. A létrán csak akkor juthatunk egy fokkal feljebb, ha már megtaláltuk a foknak azt a gyenge pontját, amelyen eredetileg álltunk, azaz csak elméleti falszifikációja útján.

A tudományfejlődés kérdőjelei T. S. Kuhntól napjainkig

A tudományfilozófiai elképzeléseket alapvetően változtatta meg Thomas S. Kuhn-nak a tudomány fejlődéséről kidolgozott elmélete¹⁹.

Kuhn megdöntötte azt az elképzelést, hogy a tudományos megismerés — legalábbis az utóbbi 300 évben — töretlenül, egyenes vonalúan fejlődött. Kuhn szerint a tudomány tulajdonképpeni története akkor kezdődik, amikor létrejön az első olyan elmélet, amely az empirikus anyag egységes rangsorolásának igényével lép fel. Kuhn ezt az első paradigmikus elméletnek nevezi. „Ezekon olyan általánosan elismert tudományos eredményeket értek, amelyek egy bizonyos időszakban a tudományos kutatók egy közössége számára problémáik és problémamegoldásaik modelljeként szolgálnak”²⁰. A régi paradigma válságba kerülésekor egy új paradigma előtti káoszhoz hasonló helyzet áll elő.

A tudomány forradalom előtti állapotba kerül. Előtérbe kerülnek, élesednek a problémák, s általában egy rangsor is kialakul közöttük. A válságot egy új elmélet paradigmává válása oldja meg. A paradigmák annak köszönhetik helyzetüket, hogy segítségükkel versenytársaiknál sikeresebben lehet megoldani néhány olyan problémát, amelyet a kérdéses tudományterületen tevékenykedők időszerűnek tartanak”²¹. A paradigma által nyitva hagyott problémákat az ún. normál tudományos tevékenység próbálja megoldani. „Egy normál kutatási probléma megoldása azt jelenti, hogy az előre sejtett eredményt új módon érik el, és ehhez mindenféle bonyolult műszeres, fogalmi és matematikai rejtvényeket kell megoldani.”²²

A normál tudományos tevékenység sohasem ér feladatának végére. Előbb vagy utóbb mindig felmerül egy olyan probléma, amely nem egyszerűen feloldhatatlannak bizonyul, hanem mindig megenged egy, a paradigmával nem megegyező megoldást. Az ilyen megoldás már az újabb problémák sorozatát veti fel. A válság megoldásaként létrejön az új fogalmi apparátus, az alaptételek egy új rendszere, amely lehetőséget ad a régi elméletben feloldhatatlannak látszó nehézségek kiküszöbölésére. Azt, hogy a hagyományos tevékenység befejezettsége révén előkészíti önmaga megváltozását, bizonyítja „az a tény, hogy a jelentős tudományos eredmények gyakran egyszerre születnek meg több laboratóriumban is.”²³

A forradalmak idején a tudósok új és más dolgokat látnak meg, mint azelőtt, annak ellenére, hogy megszokott eszközeiket alkalmazzák. „Mintha a szakmai közösség egyszer csak átkerült volna egy másik bolygóra, ahol az ismerős tárgyak más megvilágítást kapnak és az ismeretlenekkel együtt jelennek meg.”²⁴

A tudományos fejlődést Kuhn olyan folyamatként ábrázolja, amelyben a kutatás hagyományt követő szakaszainak rendjét időnként nem kumulatív törések tarkítják. Az új paradigma nemcsak jobb eszköze a normál tudományos tevékenységnek, hanem jobb reprezentációját is adja annak, hogy valójában milyen is a természet.

Kuhn felfogásában a tudományfejlődés a struktúra, az elemek, a relációk megváltozását jelenti, amelynek eredménye az új struktúra lesz.

A tudományfilozófiának ez a szemléleti fordulata ráirányította a kutatók figyelmét a tudományok valódi történetére, a felmerülő problémák megoldásának keresésére. Ha ugyanis a kutatásokat vezérlő paradigmákat önmagukhoz és egymáshoz mérve vizsgáljuk, akkor szembe kell néznünk az ún. inkommen-

zurábil̄it̄as-probl̄émáival, más szóval: a nézetrendszerek fogalmi, metodológiai, ismeretelméleti stb. szempontból való összemérhetetlenségének problémájával. Matematikai értelemben azonban két struktúrát akkor és csak akkor mondunk hasonlónak, ha a bennük értelmezett relációk egyértelműen leképezhetők egymásra. Eszerint a paradigmákhoz tartozó tudományos elméletek összemérhetetlenné lennének.

Az inkommenzurabilitás problémájához kapcsolódik az ún. meaningvariance probléma. Ti., hogy a különböző paradigmákban megfogalmazott tudományos állítások akkor is összemérhetetlenek egymással, ha tárgyukat és eljárásaikat azonos néven nevezik meg. Ugyanis a különböző paradigmák ontológiailag, ismeretelméletileg és metodológiailag is különböző világokat írnak le. Ezért még ha az új elméletre való áttérés nem is jár új dolgok, vagy fogalmak bevezetésével, a terminusok jelentése megváltozik.

A modern tudományelmélet ma már szinte általánosan elismeri a tudományos forradalmak meglétét.

A tudományfilozófusok egy része alternatív modellek kidolgozásával igyekszik kiküszöbölni a felmerült problémákat. Egy másik csoport (Feyerband, Hanson, Toulmin) az inkommenzurabilitás tételét forradalmi, végzetes anomáliának tekinti. Néhányan a problémákkal való szembenézéshez alternatív, ismeretelméleti állásponton kidolgozott, új jelentéselméletet sürgetnek (pl. Mary Hesse).

Ha elfogadjuk, hogy a tudományos megismerés előrehaladása nem egyszerűen az ismeretek mennyiségi felhalmozását jelenti, hanem a megismerés rendszerének és benne elemeinek teljes, vagy részleges, folyamatos, vagy megszakított változását, akkor feltétlenül fel kell tennünk a változás miéértjének kérdését is.

A polgári tudománytörténészek a természettudományos megismerést öncélú tevékenységnek tartották, amelyet a tudós kizárólag a megismerés vágya által hajtva folytat az igazság feltárása érdekében. Az atombomba felrobbantása, a háborús, hidegháborús viszonyok azonban rádöbentették a tudósokat arra, hogy a cél voltaképpen megszabását a társadalom kivette a tudós kezéből. Nem a tudományos szempontok szabják meg azt, hogy mi történjék az eredményekkel, melyik kutatási téma folyhat nagy erővel. A tudomány céljai, eszközei, eredményeinek felhasználása végső soron társadalmilag meghatározott és nem magyarázható, igazolható társadalmi kontextusok figyelembe vétele nélkül. Fejlődésének egésze feltételeiben és gyakorlati lehetőségében egyaránt nagymértékben függ a mindenkori gazdasági élet által nyújtott lehetőségektől. A tudományos kutatás irányát és módszertanát nagymértékben befolyásolja a filozófiai rendező elv is, hiszen a tudomány az ember önkifejezésének eszköze, a világhoz való viszonyulásának módja.

A tudomány tehát „többcélú játék”. Így a rivális paradigmák közötti választás nemcsak racionális bölcselkedés kérdése, hanem mindig az adott társadalom által megoldandó feladat is, amely új célokat ad a tudománynak, s egyben az új módszerekkel elérhető új eredményeket is követel tőle.

MADÁRAS LÁSZLÓNÉ

JEGYZETEK

1. Fő képviselői: Auguste Comte (1798—1857) francia filozófus és szociológus, John Stuart Mill (1806—1873) angol filozófus és logikus, valamint Herbert Spencer (1820—1903) angol filozófus.
2. A. Comte: Course de philosophie-ben kifejtett gondolatai. Megjelent: Fehér Márta: A tudományfejlődés-elméletek története. A filozófia időszerű kérdései 1979. 38. sz.
3. Megalapítója: Ernst Mach (1838—1916) osztrák filozófus, fizikus és Richárd Avenarius (1838—1916) svájci filozófus-pszichológus. Híres machista volt Alexandr Alexandrovics Bogdanov (1873—1928) orosz orvos, közgazdász és filozófus.
4. E. Mach.: Die Geschichte und Wurzel des Satzes von der Erhaltung der Arbeit. Prag 1827. FIF 1983/4. p. 53.
5. A logikai pozitivizmus programjának megalkotásában az ún. Bécsi Kör játszotta a fő szerepet. A kör vezetője Moritz Schlick (1882—1936) filozófus és fizikus. Legjelentősebb alakjai: Rudolf Carnap (1891—1970) logikus és filozófus, Philipp Frank (1884—1966) filozófus és fizikus, valamint Otto Neurath (1882—1945) filozófus, szociológus és közgazdász.
6. Moritz Schlick: Az ismert fundamentumáról. P. 281. Megjelent: A Bécsi Kör filozófiája. Gondolat 1972.
7. U. o. p. 286.
8. A vita az Erkenntnis hasábjain folyt 1932—35-ben.
9. Otto Neurath: A fizikalizmus szociológiája. Megjelent: A Bécsi Kör filozófiája p. 542.
10. R. Carnap: Ellenőrizhetőség és jelentés. Megjelent: A Bécsi Kör filozófiája.
11. The Philosophy of Rudolf Carnap Id. kiad. 59.
12. A korai induktivisták fő képviselői: J. F. W. Herschel, W. Whewell, és A. de Morgan.
13. P. Duhem a francia tudománytörténet-írás kiemelkedő alkja.
14. P. Duhem: Le système du monde, histoire des doctrines. Cosmologiques de Platon a Galilae. Paris. Idézi: Fehér Márta: A tudományfejlődés-elméletek c. tanulmányában (FIK 38. p. 40.).
15. Williard van Orman Quine: (1908) amerikai filozófus és logikus.
16. W. van Orman Quine: Az empirizmus két dogmája (ford.: Szabó J. MF. SZ. 1973. (1—2) pp. 237—239.
17. Karl Popper (1902—).
18. Karl R. Popper: A társadalomtudományok logikája. Megj.: Tény, érték, ideológia. Gondolat 1976. p. 301.
19. Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Megj.: Gondolat Bp. 1984.
20. U. o. p. 11.
21. U. o. p. 42.
22. U. o. p. 62.
23. U. o. p. 96.
24. U. o. p. 96

A főiskolai hallgatók olvasási szokásai

— Egy mezőtúri vizsgálódás főbb tanulságai II. —

(A tanulmány első részét a Jászkunság előző számában, a 20–30. oldalon közöltük.)

Újságolvasási szokások

A főiskolai hallgatók összesen 28 szakmai hetilap és folyóirat olvasását jelölték meg az olvasóteremben. Ezek közül a leggyakrabban olvasottak: a Magyar Mezőgazdaság, az Autó-Motor és a Mezőgazdasági Technika, a külföldi folyóiratok közül a Power Farming. Ezek színvonala és szakmai tartalma eltérő. A Magyar Mezőgazdaság átfogó jellegű, komplex szem-

léletű, gyakorlatcentrikus írásokat közöl. Az Mg-i Technikában kifejezetten gyakorlatcentrikus problémafelvetéseket és megoldásokat lehet találni a mezőgazdaság gépesítése témaköréből. A Power Farming angol nyelvű mértékadó szakmai folyóirat, egyaránt közöl átfogó információkat és elemző tudományos szakcikkeket. A többi folyóirat olvasása lényegesen kisebb gyakorisággal fordul elő, mint az említett folyóiratok.

7. sz. táblázat

Legolvasottabb újságok a főiskolai hallgatók

körében

/Gyakorisági értékek - % - /

Újság megnevezése	Évfolyam		
	I.	II.	III.
Népszabadság	29	30	33
Szolnok megyei Néplap	25	24	30
Népsport	19	16	15,5

A felmérés tényadatai valamelyest eltérést mutatnak az egyetemisták körében végzett vizsgálatokhoz képest. Az egyetemisták 44%-a olvassa a Hírek, rövid hírek témakört, 35%-

uk a sportot és 29%-uk pedig a politikát (SZENTIRMAI, 1976.).

Gereben Ferenc a falusi lakosok körében végzett és az ország 10 éven

felüli lakosságát reprezentáló kétszakaszos felmérésének legolvasottabb sajtótermékekre vonatkozó eredmé-

nyei alapján az első három hely az alábbiak szerint alakult: (8. sz. táblázat)

8. sz. táblázat

Sajtótermékek olvasottsági adatai különböző időpontokban
végzett vizsgálatoknál
/GEREBEN, 1982./

<u>1971.</u>			<u>1978.</u>		
<u>Sor-</u> <u>szám</u>	<u>Sajtótermékek</u> <u>címe</u>	<u>%</u>	<u>Sajtótermékek</u> <u>címe</u>	<u>%</u>	
1.	Népszabadság	34,6	Nők Lapja	36,1	
2.	Megyei napilapok /együtt/	30,0	Népszabadság	35,9	
3.	Nők Lapja	26,1	Megyei napilapok /együtt/	30,0	

Az adatokból kitűnik, hogy azok eltérést mutatnak az általam végzett vizsgálat adataihoz képest. Ez természetesnek is tekinthető, hiszen a mezőtúri főiskolai hallgatók eltérő jellemzőkkel rendelkeznek, mint amelyek az előzőekben említett Gereben-féle reprezentációs felmérés adatbázisára vonatkoznak. (Gereben, 1982.)

Olvasóterem, szabadpolc szépirodalom

Az olvasóterem használatánál felmerül a szabadpolc kérdése. A Kar könyvtárának 20 000 kötetes állományának gyűjtőkörébe szépirodalmi művek nem szerepelnek. A kölcsönzést pulton keresztül bonyolítják le. Ebben a zárt kiszolgálási formában nem tudják a hallgatók „kiiktatni” a könyvtáros szerepét, és a válogatás lehetőségét is bizonyos szűkítő keretek között végezhetik el.

A korszerű olvasóteremben megtalálhatók — a folyóiratokon kívül — a szótárak, kézikönyvek, lexikonok és a helyben olvasásra szánt egyéb állomány is, mert a folyóirat

és a könyv rendszerint együtt szerepel az olvasó számára.

A szakkönyvtárakban — így a mezőtúri Főiskolai Kar könyvtárában is — nem a könyvek népszerűsítése vagy az olvasó tájékoztatása szabja meg a nyílt polc alkalmazásának szükségességét és módját, hanem az, hogy az állomány csoportosítása a szellemi munka módszereinek megfelelő-e. A kézi könyvtár természetes tartozéka a korszerű tudományos könyvtárnak. Sajnos a főiskola könyvtára nem rendelkezik kézi-könyvtárral. Ez még jobban előtérbe helyezi az olvasóterem hatékony működésének fontosságát.

A könyvtár jelentősen fejleszti könyvállományát, 250 féle hazai és külföldi napilap és folyóirat található az olvasóteremben, de hiányoznak a szabadpolcok, s azokról pedig az összefoglaló, enciklopédikus és bibliográfiai kézikönyvek — bár a lexikális munkák ezt megkívnák — a raktárhelyiségben találhatóak mindezek, pedig a tudományos olvasó (ebben az esetben a főiskolai hallgató) igényei egyrészt szerteágazóak és egyediek, tehát raktárszerűen kezelt

és katalógus közvetítésével használt gyűjteményt tételez fel, másrészt megkívánja az állomány (legalábbis egy részének) közvetlen használatát. Ezek nélkül az olvasóterem kihasználtságát, funkcióját nem tartom megfelelőnek.

A Főiskola könyvtára lehetőségeitől függően a szakkönyvtári funkcióknak igyekszik megfelelni.

A hallgatói igények alapján felmerül azonban a nem szakmai jellegű művek iránti kereslet is. A hallgatóknak csak egy kisebb részaránya nem tartja szükségesnek a szépirodalmi művek beszerzését (az első évfolyamos hallgatók 33⁰/₀-a, a II. évesek 38⁰/₀-a és a III. évfolyamosok 37⁰/₀-a). Ez az igény egyébként érthető, hiszen hasonló jellegű tendenciát mutat V. Kulcsár Júlia és Mándi Péter országos felméréseinek eredménye is.

A többi hallgató (különböző érvekkel indokolva) egyértelműen szükségesnek ítéli meg a szépirodalom és

egyéb más művekkel történő kibővítést. A válaszok között a szépirodalmi témák mellett a kalandregények, történelmi regények, a tudományos fantasztikus irodalom, s a művészeti témák szerepelnek.

Úgy tűnik, hogy a főiskolai hallgatóknál olvasáskor elsősorban az érzelmi jelleg dominál. (Ezt támasztja alá az újraolvasás készítés indoklásai is.) A hallgatók egy kisebb része nem elégszik meg csak az érzelmi hatással, a mű mélyebb gyökerei, az írói szándék — etikai megfontoltsága, a mű keletkezésének társadalmi-történelmi meghatározottsága stb. is érdeklik. Mindezt azért tartottam szükségesnek megjegyezni, hogy ne tévesszük szem elől a dolgozatomban jelen bementatott és a főiskolai hallgatókat jellemző sajátosságokat.

A válaszok statisztikai elemzése alapján a 10 legkedveltebb magyar író, költőt a 9. sz. táblázatban mutatom be, összehasonlításban Szentirmai László 1968. évi vizsgálatai alapján összeállított rangsorral.

9. sz. táblázat

A főiskolai hallgatók által megjelölt 10 legkedveltebb magyar szerző és az 1968. évi országos felmérés adatai

10 legkedveltebb magyar szerző			Sor- szám /SZENTIRMAI szerint/
Sorsz.	I. évfolyam	Sorsz. II. évfolyam	
1.	Petőfi Sándor	1. Karinthy Frigyes	1. Németh László
2.	József Attila	2. Jókai Mór	2. Jókai Mór
3.	Ady Endre	3. Moldova György	3. Mikszáth Kálmán
4.	Arany János	4. Móricz Zsigmond	4-5. József Attila
5.	Jókai Mór	5. Ady Endre	4-5. Berkesi András
6-7.	Radnóti Miklós	6. József Attila	6. Móricz Zsigmond
6-7.	Szilvási Lajos	7. Radnóti Miklós	7. Ady Endre
8.	Móricz Zsigmond	8. Arany János	8-9. Váci Mihály
9.	Moldova György	9. Szilvási Lajos	8-9. Karinthy Frigyes
10.	Juhász Gyula	10-11. Mikszáth Kálmán	10-11. Kosztolányi Dezső
		10-11. Berkesi András	10-11. Móra Ferenc

Szentirmai László féle rangsor az általam végzett felméréssel hat szerző esetében mutat azonosságot, a többi esetben azonban eltérés tapasztalható. Ez egyfelől a felsőoktatásban tanuló hallgatók közös vonásaira és egyidejűleg eltérő sajátosságaira is enged következtetni.

Első könyvélmény

Első könyvélményként a 244 főiskolai hallgató 50 különféle művet jelöl, ami azt jelenti, hogy egy mű átlagosan 4,88-szor szerepel. A vélemények összesítése alapján a következő hét mű alkotja az első könyvélmény leg többek által olvasott csoportját:

1. Karl May: Winetou
2. Gárdonyi Géza: Egri csillagok
3. Budó Béla: Sicc
4. Varga Katalin: Mosó Masa mosodája
5. Cooper: A nagy indiánkönyv
6. Varga Katalin: Gőgös Gúnár Gedeon

7. Fekete István: Tüskevár

A legutóbb olvasott szépirodalmi mű válaszainak az értékelése az eddigi elemzéseket megerősíti. Ebben a csoportban 85 különféle művet jelölnek meg a hallgatók. (Egy mű átlagosan 2,8-szor szerepelt.) A legnagyobb gyakorisággal az alábbi művek szerepelnek:

1. Robert Merle: Védett férfiak
2. J. R. M. Tolkien: A gyűrűk ura
3. Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi töltéssel
4. D. H. Lawrence: Lady Chatterly szeretője
5. Hemingway: Akiért a harang szól

A válaszok gyakorisága alapján képezett rangsor egy bizonyos számú egybeesést mutat a legnagyobb szépirodalmi élményt nyújtó felmérésének eredményével. Az értékelés alapján kialakult rangsor első öt szerzőjét és művét mutatom be a 10. sz. táblázatban.

10. sz. táblázat

A főiskolai hallgatók számára legnagyobb szépirodalmi élményt jelentő művek rangsorának első öt helyezése

Sor- szám	I. évfolyam		Sor- szám	II. évfolyam		Sor- szám	III. évfolyam	
	Szerző	Mű címe		Szerző	Mű címe		Szerző	Mű címe
1.	Robert Merle:	Védett férfiak	1.	Robert Merle:	Védett férfiak	1.	Robert Merle:	Védett férfiak
2.	Solohov:	Emberi sors	2.	Moldova György:	Magyar atom	2.	Balzac:	Goriot apó
3.	Jókai Mór:	Aranyember	3.	Victor Hugo:	Nyomorultak	3.	Victor Hugo:	Nyomorultak
4.	James Jones:	Most és mindörökké	4.	Madách Imre:	Az ember tragédiája	4.	Jókai Mór:	Aranyember
5.	Shakespeare:	Rómeó és Julia	5.	Voltaire:	Candide	5.	Solohov:	Emberi sors

A legnagyobb szépirodalmi élményt jelentő művek és szerzők rangsora évfolyamonként eltérő. Ez a változa-

tosság egyébként utal a főiskolai hallgatók jelentős mértékű személyiség-változására is.

Mindhárom évfolyam válaszaiban az első öt mű rangsorában Robert Merle: Védett férfiak c. műve egységes első helyen szerepel. A másod- és harmadéves hallgatók egyaránt közösen jelölték Victor Hugo: Nyomorultak c. regényét a harmadik helyen. Az első és harmadévesek válaszaiban egységesen jelentkezik Solohov: Emberi sors és Jókai Mór: Az aranyember c. alkotása.

Már lényegesen nagyobb eltérést mutat évfolyamonként, mint az a legkedveltebb magyar szerzőknél, illetve könyvélményeknél tapasztalható volt. A hallgatók összesen 210 különböző művet jelöltek meg. Egymáshoz legközelebb az I. és a III. évfolyamos hallgatók véleménye állt, hiszen két mű közösen szerepel a rangos első öt kiválasztottja között (Jókai Mór: Az aranyember, Solohov: Emberi sors.).

Az 1968. évi szegedi egyetemisták körében végzett felméréshez képest (Szentirmai László végezte) nagy eltérés tapasztalható. Az 1981. évi szegedi egyetemi szintű felmérés legkedveltebb öt külföldi szerzőjének rangsora az alábbiak szerint alakult:

1. Merle, R.
- 2—5. Greenc, G.
- 2—5. Margulz, G. G.
- 2—5. Sartre, J-P.
- 2—5. Steinbeck, J.

A főiskolai hallgatók öt legkedveltebb külföldi szerzőjének rangsora az alábbiak szerint alakul:

I. évfolyam

- Merle, R.
- Hemingway, E.
- Tolsztoj, L.
- Balzac, H.
- Hugo, V.

II. évfolyam

- Merle, R.
- Hemingway, E.
- Dumas, A.
- Tolsztoj, L.
- Solohov, M.

III. évfolyam

- Merle, R.
- Hemingway, E.
- Balzac, H.
- Dumas, A.
- Hugo, V.

Az évfolyamok válaszaiban többnyire egységes megítélés tükröződik. Legkialakultabbnak a III. évfolyamos hallgatók véleménye látszik. Ezt mutatja a gyakorisági elemzés is, ahol az egyes rangsorbeli értékek meglehetősen eltérnek egymástól. A válaszokban megadott különféle szerzők előfordulását variációs értéknek tekintettem, s miután az öt legkedveltebb szerző megnevezését kértem a válaszadóktól, így a potenciális variációs lehetőségek számát ez meghatározta. A gyakorisági indexet a potenciális variációs érték és a tényleges variációs érték hányadosa adta meg. Ez a III. évfolyam esetében 3,6; II. évfolyam esetében 4,3; az I. évfolyamnál pedig 4,2.

Az ismételt olvasás élménye

Meg kell jegyeznem, hogy az összehasonlító értékelésekkel nem a tétel-összevetés volt a céлом (a különböző vizsgálati körülmények és feltételek miatt ez nem is lehetséges), hanem egy tájékoztatási jellegű orientáció megfelelő biztosítását szerettem volna nyújtani, ezért is adom közre azokat a válaszokat is, melyek egy mű megismételt elolvasásának hatására születtek.

Mint tudjuk, egy könyvben az író sajátos művészi eszközökkel tükrözi az objektív valóságot. Az írott dokumentum időtől függetlennek tekinthető, e dokumentum azonban az embertől, az olvasótól nem független.

Egy könyv olvasása, a könyvben leírt valóság és az olvasó kölcsönhatásának mint egy folyamat részének tekinthető. A könyv olvasó által történő befogadása egy olyan élményben realizálódik, amely az olvasók személyiségétől, környezetétől rendkívül sokrétű lehet, s ennek tudható be, hogy ugyanazon könyvben olvasottak az olvasókban igen különböző hatásokat válthatnak és váltanak is ki. Amennyiben egy könyvnek olvasóra kifejtett hatását vizsgáljuk, az már nem tekinthető az időtől, vagyis az idő függvényében az olvasót ért hatásoktól — öröm, bánat, szerelem, házasság, halál stb. — függetlennek. Ennek tudható be, hogy ugyanazon olvasó ugyanazon könyvet esetleg eltérő időben eltérő módon éli át.

Itt azonban nem arról van szó, hogy a mű mondanivalója — a valóság — változik, hanem az átélés minősége (kölcsönhatása) módosul. Vizsgálatomban a kiválasztás és a megkérdezés csak részben történt spontán módon, bizonyos esetekben előre kiválasztottam az alanyomat, — pl.: tudtam, hogy sokat olvas.

Az első és másod évfolyamos hallgatók esetében az önálló feldolgozást kértem, viszont a végzős hallgatók mindegyike az én személyes jelenlétet igényelve válaszolt a kérdésekre.

Ez a két módszer természetesen ugyanazt a célt szolgálta, de különböző lehetőségekre adott módot, a személyiség tulajdonságainak, a beállítódás, az attitűdök különböző megnyilvánulásaira.

Meg kell jegyeznem, hogy nagyobb kibontakozásra az interjú módszer adott lehetőséget, bár riporteri kérdések, maga a kérdező személye is valószínűleg befolyásolta a kérdezettet, de pusztán objektivitásra szorítkozni szinte felelőtlenség lenne, mivel maga a témakör is a legmélyebb (legszemélyesebb) érzelmekig való kitárulkozásra adhat és adott lehetőséget, nem beszélve arról, hogy az élő kapcsolat mindig sikerebb.

Az első olvasáskor szinte mind-egyiküknél a véletlen játszott szerepet (unatkozott, nem volt más dolga, olvasni akart valamit). A könyv hatása nem minden esetben volt pozitív. A másodszori, illetve többszöri olvasás ezt az élményt magasra ívelte, felejthetetlenné tette. A vágyakban megfélemlítő a valóság elemei és természetesen — hiszen fiatalokról van szó — az illúziókeresés, a szerelem megléte, de az önmagára való ismerés is.

A megkérdezettek többsége nem egyetlen — a közölt — könyvből tudott volna választani, ez mindenképpen értékelendő, amikor tudjuk, hogy napjainkban csökken az olvasottsági szint.

Arra a kérdésre, hogy mit jelentett számukra az olvasott könyv, hogy eljutottak-e a katarzis élményig, s hogy miért volt egyáltalán szükségük erre a műre, az alábbi kiemelések adnak választ:

FARMOSI TIBOR I. évf.

A könyv szerzője:
címe: A MOSOLYGÓ HÁZ

Ez a könyv nem tartozik a nagy klasszikus művek sorába. Az íróról sem tudok semmit (életrajz stb.), nem tartozik a „nagy írók” közé. Tulaj-

donképpen a „ponyva regény” elnevezés illenék rá, ahogy azt a hozzáértő kritikusok mondanák.

A könyvet nagyanyám könyvei közül választottam ki, s elolvasására, ahogy emlékszem, csak az olvasási vágy hajtott, nem valamiféle különösebb indíttatás. (Pl.: ajánlás, kritika a műről.)

A cselekmény romantikus, központi témája a szerelem, az ideális, mely mindent ad és mindent kér.

A regényt nem egyszer vagy kétszer olvastam. Azért vettem elő többször, mert egyéni ábrándozásaimat, az ezek által átélt vágyaimat, boldogságkeresésemet a könyv valóra váltja, elérhetőnek nyilvánítja. Ha nem sikerült egy hatalmasnak induló kapcsolatom, ha nagyon vágytam a szerelem után, *akkor vettem elő a könyvet és újraolvasva mindig átéltem az általa okozott katarzist.*

CSEMÁNY BÉLA II. évf.

A könyv szerzője: J. F. Cooper
címe: NAGY INDIÁN KÖNYV

A könyvet azért olvastam el másodjára is, mert gyerekfejjel nem tudtam beletörődni, hogy a főhős a történet végén meghal. Így amikor újra kezdtem olvasni a történetet, az összes kedves hős úgymond „feltámadott” és ez engem nagy örömmel töltött el. Olyan is volt, hogy másodjára csak addig olvastam a könyvet, amíg a főhős életben van. *Az élő hősök mindig jobban tetszettek mint a halottak.*

BOLYÓS ANDRÁS II. évf.

A könyv szerzője: Pólya György
címe: A GONDOLKODÁS ISKOLÁJA

Másodjára 1984. januárjában olvastam el, illetve tanulmányoztam át. Ekkorára a stílust megszoktam, hiszen azóta sok régi könyvet olvastam el. Most már főleg a tartalom érdekelt. *A könyv olvasása közben a szokásosnál többet gondolkodtam a mondanivaló lényegén és értelmén.* A könyvben levő feladatokat először önállóan készítettem el, majd a megoldás logikáját összehasonlítottam a könyvben leírttal. Sok új dologra jöttem rá ezek közben, amit tanulmányaim során kamatoztatni tudok. Most úgy érzem, hogy a mű olyan tömör, hogy a harmadszori átolvasása is indokolt lesz. Természetesen addig várok még egy félévet, hogy a második olvasás közben szerzett tapasztalataim, illetve tudásom megerősödjék és általánosan is beigazoldjon.

TEMESVÁRI LAJOS III. évf.

A könyv szerzője: Erich Sagal
címe: LOWE STORY

Középiskolás koromban nem olvastam egy könyvet sem. Csak a kötelezőket. Viszont amióta a főiskolán vagyok, folyamatosan olvasok. 1981-ben egy haverom olvasta, ő ajánlotta nekem. A végén sírtam. Elgondolkodtam rajta. Engem otthagytak, de az én szerelmem nem halt meg, a srácé viszont igen. Az tetszett a legjobban, hogy kemény amerikai dumával fogalmaztak. Drukkoltam értük, hogy sikerüljön minden nekik. Én is szeretek vezetni, a srác is. Én is mindent megtettem a kislányért, a főhős szintén. Végül is szórakoztatott, de a tartalma fogott meg. Eddig háromszor olvastam, de még bizonyára többször is el fogom. Sajnos nem vagyok elég sikeres, mint más fiúk, és szükségem van valamire, amit ebből a könyvből kapok meg. Talán az egyetlen, amely változatlan hatással

van rám. Szükségem van rá, mert nem arról van szó, hogy nincs barát-nőm, de azóta „Ő” óta nem voltam szerelmes igazából, és szerelemre vágyom: *arra, hogy én szeressek valakit, s engem is viszont szeressenek, s addig a könyv vigasztal.*

FARKAS GÁBOR III. évf.

A könyv szerzője: *Erich Sagal*

címe: LOWE STORY

Barátaim ajánlották ezt a könyvet. Fiatalokról, egyetemistákról szól, én is az vagyok, gondoltam elolvasom. Ez 1981-ben történt és igen rövid idő alatt olvastam el. Megmondom őszintén, nem ezt vártam a könyvtől. Az illúziókat döntötte meg bennem. Az amerikai egyetemisták életét, férfi-nő kapcsolatát és az amerikai mentalitást mutatja ez a mű. Az első olvasáskor nem voltam szerelmes, túlzottan nem rázott meg, sajnáltam a férfi szereplőt. A másodszori olvasáskor — jó két év után — már szerelmes lettem és teljesen megrázott a történet és elérzékenyültem. Tudni illik sokan kritikusak voltak velem szemben, mert nálam jóval idősebb hölgyel kezdtem jární.

Sokszor magamra ismertem. Pl. a fiúnak kórházba kellett menni látogatóba és hasonló eset velem is előfordult. Másodszori olvasáskor tudtam mi lesz a könyv vége, mégis nagyon megrázott, arra gondoltam, hogy én is kerülhetnék ilyen helyzetbe, s akkor mit csinálnék, tettem fel a kérdést.

Építő jellegű volt ez a könyv. Sokkal másképp csinállok bizonyos dolgokat, mint azelőtt — sokkal gyengébb lettem, figyelmesebb és megpróbáltam gondolkodni a nő fejével. Azt még egyszer hangsúlyozom, hogy

rám csak a másodszori olvasás hatott. Nekünk műszakiaknak az a bajunk, hogy az első olvasást szinte csak át-daráljuk magunkon, nem figyelünk a stílusra, a dialógusokra, nagy lépéssel mérjük a történetet is, ezért én is csak a másodszori olvasáskor figyeltem fel ezekre a belső finomságokra, a mondatok közti tartalomra.

HAJDÚ TIBOR III. évf.

A könyv szerzője: *Dallos Sándor*

címe: A NAP SZERELMESE

AZ ARANYECSET

1979-ben olvastam először. Egyik szomszédomnál láttam, kérdeztem, miről szól, mondta Munkácsy életéről, de a cím is megragadott. Három nap alatt olvastam el. Hallatlanul szép könyvnek tartottam olvasás közben is, utána is. Ami nagyon tetszett, oda-, visszalapoztam, s többször is elolvastam.

Sokáig a parasztok között éltem, megismertem, megszerettem őket és bizony sem a nénikém, sem pedig a bácsikám nem beszéltek mellé, mindig a lényegre törtek. Az igazi paraszt ember véleményem szerint: tiszta gyöngyszem, és fáj, amikor bizonyos viselkedési formára használják ezt a szót. Harmadszorra 1983. nyarán olvastam. Kórházban voltam, ráérttem olvasni. Másfél nap alatt kiolvastam. Olyan lelki állapotban voltam, úgy éreztem szükségem van egy olyan témájú könyvre, mint ez, amely jelen helyzetemben leköt és hosszú ideig kikapcsol: tehát céltudatosan választottam. Először is nagyon alaposan, figyelmesen, aprólékosan olvasok, minden mondatot szinte megrágok. *A többszöri olvasás a megkapott benyomások, érzelmek újra való felidézése már.*

Nagyon szeretem a falut, a tanya-
világot. Összességében szeretem ezt
az országot, úgy, ahogy van. De a
nagyváros, attól függetlenül, hogy én
is ilyenben élek, nem vált ki belőlem
felemelkedő érzelmeket, s Munkácsy
is úgy érzem így vallott.

NÉMETH LÁSZLÓ III. évf.

A könyv szerzője: *Remargue*

címe: NYUGATON A HELYZET
VÁLTOZATLAN

Körülbelül hat évvel ezelőtt olvas-
tam először. Únatkoztam, keresgél-
tem otthon a könyvespolcon, s ez
akadt a kezembe. Nem tudtam miről
szól. Egy hét alatt olvastam el, de
közben párhuzamosan másik köny-
vet is olvastam, ugyanis ez nem ra-
gadott magával. Először nem volt él-
mény. Nem hozott nekem semmi
újat, semmi szépet. Teljesen olyan
volt, mint bármelyik másik könyv, s
teljesen el is feledkeztem róla. Má-
sodjára akkor olvastam, amikor az
NDK-ba utaztam, s könyvet is akar-
tam vinni magammal ki. Kettő közül
az egyik ez volt.

Azóta az írótól több könyvet is ol-
vastam, az I. világháborúról, az azt
megelőző korról, s a hiba bennem
volt, hogy először nem fogott meg.
Az újraolvasásra már csak két napra
volt szükségem. Én nem azonosultam
egyetlen szereplővel sem, nem éltem
bele magam az ő életébe, de megér-
tettem őket, elfogadtam őket. A fő-
hősről pozitív volt a véleményem, a
külvilágról viszont negatív.

Választhattam volna bármilyen má-
sik könyvet, amiről szívesen beszél-
nék. Talán az motivált, hogy úton-
útfélen sajnos találkozunk — köny-
vekben, napilapokban, tv-ben — há-
borúkkal, amelyekről azt tájékoztat-

nak, hogy a „helyzet változatlan”,
valójában ott is történnek minden-
nap események, amelyek befolyásol-
ják, viszik az „ügyet”, így Iránban,
vagy Libanonban mindennapos a lö-
völdözés, de ez a katasztrófa nem jut
el igazándiból érzelmeinkhez, mert
közvetlenül nem vagyunk érdekelték
benne, s az nem Európa. Ez a könyv,
Remargue abban segít, ezzel visz
bennünket előbbre, hogy ezt az érzel-
met kivetíti bennünk az egész embe-
riség feszültségére, igazságtalan és
kilátástalan vérengzéseire, önpusztí-
tására. Amit én tudok, érzek, azt sze-
retem megosztani, átadni. Ha ajánlok
egy könyvet kíváncsi vagyok, hogy
ugyanazok a hatások érik-e őket,
mint engem. *Jó dolog megbeszélni,
a gondolatokat kicserélni, s talán
jobb lesz mindenhez, mindenkire, s
talán fogékonyabb lesz a saját és a
külvilág örömeire, bánataira is.*

Olvadási jellemzők, könyvtári igények

A mezőtúri főiskolai hallgatók olva-
sással kapcsolatos elemzésének leg-
nagyobb értékét abban látom, hogy
annak az önálló sajátosságokkal ren-
delkező hallgatói csoportnak (mező-
túri főiskolai hallgatók) a könyvtár-
ral, annak használatával, időbeosztá-
sával, fő olvasási jellemzőivel kapcsola-
tos tényadatokat megismerhettük,
s a könyvtári munka szempontjából
meghatározó összefüggéseket feltár-
hattuk.

A statisztikai kontrollvizsgálatok
tulajdonképpen megerősítik az elem-
ző és értékelő fejezet részben leírta-
kat. A végzős hallgatók körében vé-
geztem el, s értékelése egyértelműen
utal arra, hogy ebben a körben a tu-
dományos tevékenység erősödik, in-
tenzívebbé válik. Összesen 21 féle

témacsoportba sorolhatók azok a témák, melyeket a hallgatók különböző szintű elmélyüléssel művelnek.

E kontrollesoport 70⁰/₀-a úgy látja, hogy a könyvtár szolgáltatásai tudományos célkitűzésük igényeit csak részben tudja kielégíteni. Ugyancsak jellemzője a csoportnak, hogy könyvtári munkájukhoz meghatározó részarányban (70⁰/₀) veszik igénybe a könyvtárosok szakmai tanácsait.

A könyvtári szolgáltatás fejlesztésére vonatkozó javaslatok is ezt a felvetést kívánják megoldani.

A fejlesztésre két fő területet foglalmaztak meg a hallgatók:

1. A kurrens szakkönyvekből nagyobb példányszámot kell biztosítani.
(A potenciális érdeklődők létszámával szinkronban.)
2. A szakanyagbeszerzésekkel dinamikusnak, és gyorsan kell követni a reális igényeket.

Az általam vizsgált téma egyik sajátossága az, hogy viszonylag kevés szakmai mű foglalkozik e területtel. A fellelhető néhány forrásmű közül is kiemelkedő a szegedi egyetemista hallgatók körében végzett felmérés, (SZENTIRMAI, 1976.) amely országos analízis tükrében vizsgálja a hallgatók tevékenységének alakulását, a munkaidő elemeit és arányait, valamint a művelődés szerkezetét. E témakör országos szintű felmérését „V. Kulcsár Júlia és Mándi Péter: Könyvek otthon” c. művében végezte el.

Ugyancsak az olvasási szokások változásairól, de egy szűkebb környezetre, Bácsalmásra vonatkozó vizsgálatot közöl Bácskai István —

Gereben Ferenc — Nagy Attila 1983-ban kiadott művében. A jelzett tanulmányok megállapításainál, ill. azok alkalmazásánál természetesen figyelembe kell venni a vonatkoztatási környezetet, mely a vizsgálatok során fennállt. Amennyiben a komplexen értelmezett vizsgálati körülmények eltérő sajátosságot mutatnak, úgy az említett tanulmányok megállapításai is megfelelő korrekcióval értelmezhetők.

A vizsgálat beindítását külön is indokolta az a tény, hogy az agrárfelsőoktatási intézményekben hasonló jellegű elemzés még nem készült. E témával különösen kiemelten kell foglalkozni, hiszen az innen kikerülő diplomások többnyire falusi környezetben „élik meg” hivatásukat. Munkájuk gyakorlása közben vagy ahhoz kapcsolódóan töltik be kultúraközvetítő szerepüket — amennyiben erre felkészültek.

* * *

Vizsgálataim alapján a főiskolai hallgatók olvasási szokásait és a komplexen értelmezett könyvtári kapcsolatait elemezve eddig még nem ismert adaptációkra és összefüggésekre adtak lehetőséget.

Átfogó és belső elemzések tapasztalatai alátámasztották azt a véleményemet, hogy a mezőtúri főiskolai hallgatók sajátos, részben más felsőoktatási intézmények hallgatóitól, eltérő jellemzőkkel rendelkeznek, melyet a könyvtári szolgáltatások kialakításánál, illetve fejlesztésénél figyelembe kell venni. Ezzel egyidejűleg a hallgatói igényeket — többek között a könyvtári szolgáltatások bővítésével — tudatos olvasói igényekké kell fejleszteni.

A könyvtári szolgáltatásokat az egyes évfolyamok differenciált igényeinek szabadidő struktúrájuknak, olvasási szokásainak, valamint tanulmányi feladataik figyelembevételével kell továbbfejleszteni. Ezzel összefüggésben a könyvtári szolgáltatások hatékonyságfokozására megfontolandó a szabadpolcos rendszer bevezetése, különös tekintettel a fontosabb kézikönyvek és szakanyagok elhelyezésére.

Újszerű, hatékony információszolgáltatás lehetőségét hordozza magában a Főiskolai Karon egyébként

már működő videorendszer olvasóteremben való működtetése. Nehezen megszerezhető (pl. csak rövid ideig kölcsönözhető szakmai anyagok videokazettán történő rögzítése) forrásművek, videokazettán rögzített szakmai anyagok, egyedi példányok információáramlásának hatékonyságát elősegítő technikai feltételt biztosíthatna ez a megoldás.

(Vége)

SINÓROS-SZABÓ BOTONDNÉ

I R O D A L O M

- Bartos É.—Mándy G.:** Tematikus érdeklődésvizsgálat közművelődési könyvtárakban. Budapest. Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 1981. 21—23. p., 80—86. p.
- Bácskai I.—Gereben F.—Nagy A.:** Az olvasási szokások változásai Bácsalmáson. (Többlépcsős vizsgálat fiatalok körében.) Budapest. Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 1983. 16. p.
- Bereczky László:** Könyvtártípusok és a szabadpolc. Könyvtáros, 1957. 6. sz. 409—410. p.
- Bóday Pál:** Vita a szabadpolcról. Elvi tisztázás. Könyvtáros, 1957. 3. sz. 183—184. p.
- Déri Miklósné—Maróti M.:** Igényvizsgálatok módszertana. Budapest. Népművelési Propaganda Iroda. 1968. 102. p.
- Frich M.:** Egyetemi hallgatók olvasási kultúrája. Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. Budapest. 1983. 11—41. p.
- Gereben F.:** A falusi lakosok olvasási és könyvbeszerzési szokásai. Egy kétszakaszos felmérés eredményei. Budapest. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése. 1982. 18. p.
- Gereben F.—Katsányi S.—Nagy A.:** Olvasásismeret. Olvasásszociológia, olvasáslélektan, olvasáspedagógia. Bölcsészettudományi Karok, Tanárképző Főiskolák jegyzete. Budapest. Tankönyvkiadó. 1983. 408. p.
- Időmérleg.** 12 ország városi és városkörnyéki népességének napi tevékenységei a Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat tükrében. Vál. szerk. és bev. Szalai Sándor. Budapest. Gondolat. 1978. 507. p.
- Katsányi S.—Könyves—Tóth L.:** Fölfedezem a könyvtárat. Budapest. Tankönyvkiadó. 1976. 143. p.
- Könyves Tóth L.:** A könyv és a könyvtár az oktatási folyamat korszerűsítésében = Ped. Szemle 1976. 7. sz. 598—607. p.
- Köpeczi B.:** A magyar kultúra harminc éve. Budapest. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 199—299. p.
- V. Kulcsár J.—Mándi P.:** Könyvek otthon. Egy országfelmérés eredményei a könyvvásárlásról és a családi könyvtárakról. Budapest. Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése 1983. 183. p.
- Mándi P.:** A könyv és közönsége. Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1968. 294. p.
- Mit olvasunk?** Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1965. 2—7. p. Statisztikai Időszaki Közlemények.
- Sallai I.—Sebestyén G.:** Könyvtárban a Tanítóképző Intézet II. évfolyama számára. 2. rész. A könyvtár használata. Budapest. Tankönyvkiadó, 1975. 275. p.
- Szentirmai L.:** Egyetemi hallgatók Szegeden. Budapest, Gondolat. 1976. 306. p.
- Szentirmai L.:** Az olvasó egyetemi hallgató. Budapest. NPI. 1981. 147. p.
- A Turi Alma Mater.** Emlékkönyv a mezőtúri Dózsa György Gimnázium és Szakközépiskola fennállásának 450. évfordulójára. Budapest. 1980. 5—7. p.

Egy „brazil” festő Jászberényben

HAMZA DEZSŐ ÁKOS ÉLETÚTJA ÉS MŰVÉSZETE

Május 15-én Jászberény tanácsa — ünnepi ülésén — a város díszpolgára címet adományozta Hamza Dezső Ákos festőművésznek, aki „számtalán gazdagította Jászberény kulturális értékeit, a városnak ajándékozott festményeivel hatékonyan szolgálja a közművelődés ügyét”.

A Sao Paulóból hazalátogatott festőművész május 16-án megnyitott kiállítását igen nagy érdeklődés előzte meg. A Jász Múzeum új épületszárnyában rendezett tárlat a már itthon lévő gazdag képanyagból értő válogatás, impozáns látvány. A megnyitóünnepség közönsége elragadtatásának adott hangot, csak úgy — a vendégkönyv tanulsága szerint — a későbbi látogatók egész sora.

A május 14—május 26 között Jászberényben tartózkodó művészt és feleségét igen nagy szeretet, megbecsülés övezte, amelyet a vendégek meghatottan fogadtak.

Hamza Dezső Ákos és felesége Szolnokra is ellátogatott, ahol a művész gyermek- és ifjúkora egy részét töltötte: az Abonyi úti állami elemi iskola tanulója volt, majd néhány osztályt a Verseghy Gimnáziumban végzett.

Gyermekkor, főiskolás évek

Hamza Dezső Ákos — Hamza Dezső vasúti hivatalnok és Mezei Róza gyermekeként 1903. szeptember elsején Hódmezővásárhelyen született — az anyakönyvi kivonat bejegyzése szerint — a vasúti főállomás épületében. „Az atya születéshelye: Jász-Ladány. Az anya születéshelye: Arany. Hunyad vármegye.”¹ Az

utóbbiakat azért tartottuk szükségesnek idézni, mert jelentős szerepük van Hamza gondolkodásmódjának, egyéniségének alakulásában. „Szüleim 1912-ben költöztek Erdélyből Aradra, az Alföld szélére. Addig amíg újra berendezkedtek, új lakást találtak, engem Szolnokra vittek. Anyám nővére ott volt férjénél és két, velem hasonlókorú gyermeke volt. Mi, a két fiú, és a kislány úgy voltunk nevelve, mintha valóságosan testvérek lettünk volna. Így jártam az elemi iskola harmadik osztályát Szolokon. Ha nem lett volna Berény a szomszédban és nem jártunk volna nagypámhoz, talán még el is „kunosodom”. Apám és sógora, aki lelkes kun volt, sokat ugratták egymást, hogy melyik a „különb” a kun-e vagy a jász? Mindenesetre mi gyerekek így aztán alaposan ismertük a jászok és a kunok minden kiváló tulajdonságát. De nem foglaltunk egyik mellett sem állást: minket ugyanis ahogy volt egy kis szünidő, vittek le Erdélybe, ahol is anyáink székely atyafisága lelkesen fogadott el székelynek. Szívesen mondogatták, székelyek vagytok ti lelkem legénykéi, ojtott’ székelyek.”²

Az első világháború, majd főleg 1919-ben a román intervenció hányatottá tette az ekkor már gimnáziumi tanulmányait folytató Hamza Dezső Ákos életét. Végül is Kecskeméten, a piarista gimnáziumban érettségizett.

Művészi hajlamai korán megmutatkoztak, egyaránt vonzalmat érzett a festészet és szobrászat iránt. Felvették a Képzőművészeti Főiskolára. „...Csók István növendéke lettem: szobrászattól pedig Kisfaludy Strobl Zsigmond volt a mesterem. Ma is hálával gondolok rájuk. Ők tettek képessé annak befogadására, amit az akkori európai művészeti forrongás nyújtott minden fiatal művészeknek.”³

A főiskolán későbbi neves szolnoki festők voltak az évfolyamtársai, barátai: Chiovini Ferenc, Szolnoki Czinóber Miklós — később ő is Párizsban élt — Gecse Árpád és Háy Károly László, aki utolsó alkotó éveivel a Tisza—Zagyva háromszögéhez kötődött. Közülük már csak Gecse Árpád van életben. Hamza Dezső Ákos ugyan csaknem félévszázada nem találkozott hajdani növendék- és művésztársaival, de ennyi idő után is jól emlékezik rájuk, nagy szeretettel beszél róluk.

1926-ban a Képzőművészeti Főiskola elvégzése után Csók István segítségével ösztöndíjjal Párizsba ment. Összesen — megszorításokkal — 15 évig élt a „fény városában”. „Párizs akkor nekem a világot jelentette, a szépséget, a szabadságot: de az értelmi, szellemi fejlődést is.”

Párizs ege alatt

„Mi, az akkor Párizsban élő magyar fiatalok általában azonos csalódások után kerültünk a Szajna partjára. 1914-ben a magyarságunkat gyalázta meg a háború, majd amikor a szabadság és függetlenségünk kivívásának történelmi lehetősége helyett újra elnyomatás várt népünkre, megcsúfolták emberségünket is. Ezért próbáltunk a Szajna partján új életet építeni Szent Genováva védelmében. Sokan felejteni akartak, franciává válni. De hiába. A múlt századvég romantikus naivitással hirdette, hogy a művész hazája a nagyvilág, holott talán éppen az ő számára a legnehezebb a szellemi környezetváltás. Az alkotó művész

hazája népének lelkivilága. De amíg mi ezeken a problémákon filozofálgattunk és talajt kerestünk a lábunk alá, a Rajna túlsó oldalán fellángolt az örület... És akkor a mi ottani látóhatárunkból és történelmi távlatból a magyarság, a magyar nép elpusztulásának félelme vetült elénk. Az ezer éve hódító, pusztító germán imperializmus végleges győzelmétől féltünk.”⁴

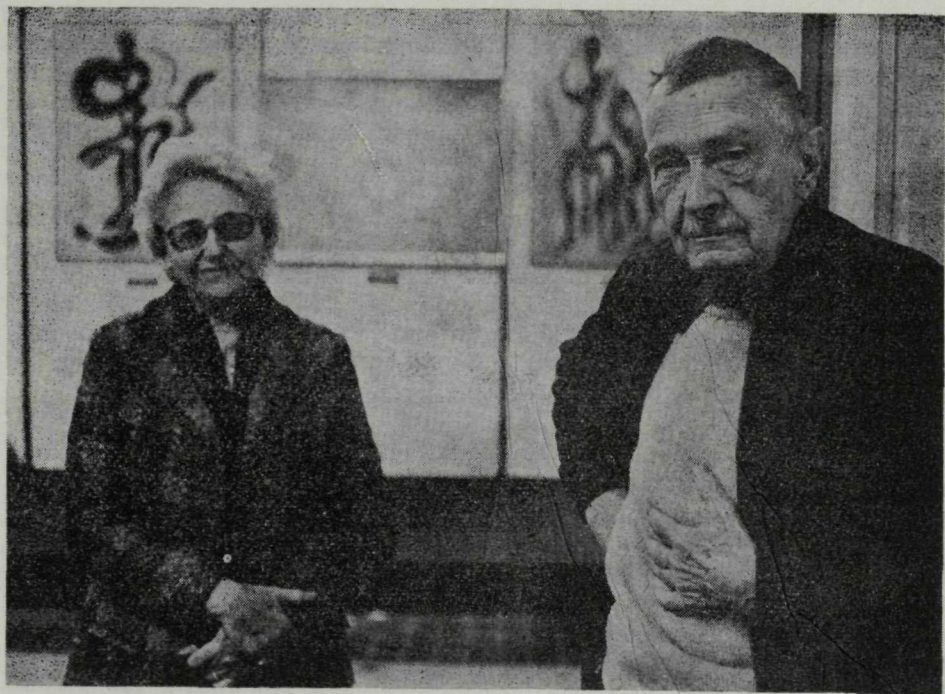
Nem voltak felhőtlenek ezek az éveim sem, mondta beszélgetésünkkor. Pedig a mindig újat, korszerűbbet kívánó párizsi művészvilág eszményi közege volt számára.

A művészi formanyelvét mindinkább megtaláló fiatal festő 1929-ben kiállítását mutatkozott be — az akkori *Galerie Miromesnil*-ben a párizsi közönségnek.⁵ De új „szerelem” a film is éppen ezekhez az évekhez kötődik. Érdeklődése és tehetsége révén elérte, hogy az akkor már világhírű *Rene Clair* asszisztense lehetett.⁶ A film — viszonylagosan — még akkor is új művészetnek számított, s Hamzát szenvedélyesen érdekelték az új művészeti ág formanyelvén egyszerűen, de hatásosan ábrázolható társadalmi korrajzok.

A René Clairrel, a filmmel való találkozás meghatározó erejű volt Hamza számára, hiszen életének következő két évtizedét a filmkészítés foglalta le. De más megközelítésből, Hamza világnézeti fejlődése szempontjából is nagyon fontosak az 1926—1935 közötti párizsi évek. Ösztönös „német”-ellenességét, amelyet mintegy családi örökségként kapott, tudatossá tette a francia szellemi élet, a párizsi utcák emberének hangulata. Hamza Hitler hatalomra jutása után tovább szilárdította kapcsolatait elsősorban a magyar emigráció baloldali szárnyával — antifasiszta újságot is szerkesztett — általában mindazokkal, akik már felismerték, hogy a német fasizmus Európa békéjét és szabadságát veszélyezteti. Barátai közül később többen a francia ellenállási mozgalom hőseiként haltak meg. Hevesi András, a Párizsi eső írója francia katonaként halt hősi halált.

De kapcsolata volt már ekkor az itthoni baloldali érzelmű írókkal, művészekkel is. 1929-ben amikor hazalátogatott, Féja Géza meghívta őt Esztergomtáborba, a fiúnevelő intézetbe, ahol az író Bányai Kornéllal együtt tanárkodott. Hamza Dezső Ákos Féja Géza közvetítésével ismerkedett meg Bajcsy-Zsilinszky Endrével. „Az az igazság, hogy Bajcsy-Zsilinszkyvel szemben valószínűleg a régebbi események miatt előítéletem volt. Amikor Féja bemutatott neki sokáig beszélgettünk. Fokozatosan megváltozott a véleményem, nem nehéz volt felismernem, hogy Bajcsy-Zsilinszky milyen nagy kaliberű ember, messzire látó, vezetésre képes.”⁷ — emlékezett első találkozásukra Hamza, amely — valószínűsíthetően — az 1929-es esztergomtáborbéli kirándulást követően történt.

Hamza Dezső Ákos ekkor még visszatért Párizsba, de a magyar filmgyártással is kapcsolatba került, az első magyar hangosfilm párizsi születésénél „bábáskodhatott”. Itt gyártotta ugyanis az amerikai Paramount cég a filmjeit, több nyelvű változatban. *Hegedűs Tibor* rendezte. Az *orvos titka* és *A kacagó asszony* című filmek magyar változatát, *Bajor Gizi* és *Somlay Artúr*, illetve *Bajor Gizi* és *Rajnai Gábor* főszereplésével.⁸ Hamza a Paramount-cég megbízottjaként, gyártásvezetőként irányította a filmkészítést. Egyébként arról a tényről, hogy René Clair asszisztense volt — ez a Hamzáról szóló irodalomban

A művész a jászberényi kiállításon feleségével

mindenhol szerepel — a festőművész minden hamis mítoszt eloszlatozott. „Kétségtelenül érdekelt a film, de meg kell mondanom, sohasem voltam René Clair felfedezettje, vagy kegyeltje. Először az éhség vitt ki a filmgyárba, s talán szerencsém volt, hogy a francia mester szűkebb stábjába bekerülhettem. Egyszerűen „ellestem” a filmkészítést. De az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az akkori Európa egyik legrangosabb műhelyében tehettem ezt.”⁹

Hamza nevéhez fűződik az első magyar szinkronkísérlet is. „A Burt kapitány expedíciójáról készült amerikai filmet kellett magyarítanom”. Egyszerűen kitaláltam, hogyan is megy ez: a szómozgáshoz, az eseményhez igazítottam a fordítást.”¹⁰

1935-ben válaszút elé került. Korda Sándor Londonba hívta, — a szíve ha-za. Búcsút mondott a Pathé stúdióinak. . .

A „Hamza Film”

Hazatérése után kihallgatást kért a kultuszminisztertől, rajztanári állásért folyomodott. Hamar kiderült, a kulturális kormányzatnak — tekintettel a filmkészítésben szerzett ismereteire — más tervei voltak Hamzával. A Hunnia Filmgyárba irányították, ahol — nyilván szakmai féltékenységből — a számlázáshoz

osztották be. Hamza azonban tapasztalatai révén rövidesen gyártásvezető lett, majd később néhány barátjával *Hamza Film* néven önálló vállalkozásba kezdett. A Hamza Film akkor érte el első sikerét, amikor *Herczeg Ferenc* több regényének, írásának megfilmesítését engedélyezte. Így rendezhette meg első játékfilmjét Hamza, *A Gyurkovics fiúkat, Simor Erzsivel* a főszerepben. Ezt a filmet 1940-től játszották a mozik, *A lóp virága* — szintén Hamza rendezése — 1942-ben került közönség elé, *Fényes Alice* és *Jávor Pál* szereplésével, ugyanabban az évben mutatták be az *Annamáriát* — *Szörényi Évával* a címszerepben — a *Szíriuszt* és a *Külvárosi őrszobát*. Ez utóbbi két film főszerepét *Karády Katalin* játszotta, a Külvárosi őrszobában *Nagy István* volt a partnere. Az *Egy szoknya, egy nadrág, Ragaszkodom a szerelemhez* (1943) mai megítélés szerint erősen kommersz filmek kategóriájába tartoztak¹¹ — „meg kellett élnem valamiből”, mondta az egykori rendező — de *Az ördöglovas* — *Fényes Alice* és *Benkő Gyula* játszottak benne — már alig leplezte németellenességét.

Közvetlenül a német megszállás előtt, 1944. tavaszán került volna a mozikba Hamza legtöbbet mondó, humanista elkötelezettségű filmje, az *Egy fiúnak a fele*.¹² „Ez a filmem erős egyházi támogatással készült. Azt hittem, az egyház tekintélye talán megfékezi a cenzúrát. Tudtam, ha ez nem így lesz, akkor ez a film nem kerül bemutatásra. A film ugyanis a faji megkülönböztetés tarthatatlanságáról, embertelenségéről szólt. Sajnos, a római katolikus egyház tekintélye is keves volt, az *Egy fiúnak a fele* nem került az akkori közönség elé, sőt engem „örökre” eltiltottak a rendezéstől. De ezt a büntetést barátaim révén sikerült valahogy kijátszani, s még elkészíthettem egy játékfilmet (Ez történt Budapesten) és egy kisfilmet (Szerelmes szívek).¹³

Nem csupán az érdekesség okán jegyezzük meg, hogy az 1944-ben betiltott film főszereplői a későbbi szolnoki színészek, *Kelemen Eva* és *Gozmány György* voltak.

A felszabadulás után Hamza D. Ákos itthon nem rendezett játékfilmet, elmenben *A kommunista Budapestért* című dokumentumfilmet 1948-ban ő készítette. Rendezői pályáját Olaszországban folytatta, Rómában forgatta 1950-ben a *Különös találka*, 1951-ben pedig *A szép Tiberisz aránya* című filmet.¹⁴ Brazíliában két játékfilm elkészítése kötődik nevéhez.

Az ellenállási mozgalomban

Bajcsy-Zsilinszky Endre és Hamza Dezső Ákos ismeretsége és kölcsönös rokonszenve az 1940-es évek elejére már bensőséges barátsággá változott. Hamza sikeres producerként és rendezőként igen széles körű kapcsolatokkal rendelkezett, számos befolyásos, vagy éppen illegálításban lévő embert hívott meg Bajcsy-Zsilinszky kérésére, biztatására a pálkövi tanyára. Ezek, a baráti összejöveteleknek álcázott találkozók többnyire politikai egyeztetések, megbeszélések voltak. Ezeken a találkozókön egyre sürgetőbben vetődött fel a nemzeti ellenállás, a német megszállás veszélye. „1943 nyarán kérésére leutaztam *Balatonrendesre*, ahonnan csak rövid séta volt a pálkövi *Zsilinszky-tanya*. Bajcsy-Zsilinszky ekkor nekem — és másoknak, bizalmi embereinek — arról beszélt,

hogy a német megszállás tényleges bekövetkezéséig nem kezdhünk nyílt ellenállásba, mert ez csak az ország hamarabbi megszállását hozná magával.”¹⁵

A német megszállás napján, 1944. tavaszán — hosszas előkészítő munka után — Hamza vezetésével megalakult a Magyar Filmmunkások Szabad Szakszervezete. „Talán pontosabb és érdemibb ha úgy mondjuk; egyik alapítója voltam ennek az ellenállási csoportnak. A lehetőségeink sajnos igen szerények voltak, inkább kapcsolatainkban volt az erő. Somogyi Miklós, a MÉMOSZ akkori elnöke nagyon sokat segített nekünk a konspirációban is. Somogyinak megbízható kapcsolata volt az illegalitásban élő kommunistákhoz, Rajk Lászlóhoz, Sándor Pálhoz és másokhoz, így én meglehetősen széles horizonton közvetíthettem.”¹⁶

1944 őszén az események felgyorsultak, a Lakatos-kormány Bajcsy-Zsilinszky Endrét kiszabadította Gestapó fogságából. A végzetes október 15.-ének reggelén hagyhatta el a börtönt, de a sikertelen kiugrási kísérlet után újra menekülnie kellett. „Dr. Borsos Endrének, a közigazgatási bíróság elnökének lakásán jelentkezett, itt azonban nem merték vállalni befogadását. Mindössze addig engedték be, míg a bíró fia átszaladt Hamza D. Ákos, az ismert filmrendező és vállalkozó Feszty utcai lakására. Hamza kapcsolatot tartott fenn Somogyi Miklóssal, az Építőmunkások Szakszervezetének titkárával, Zsilinszky ezt tudta, s akkorra már megtanulta, hogy kockázatot csak erről az oldalról várhat.

Nem is csalódott. Hamza dr. Borsosékhoz sietett, éppen egy légiriadó idején érkezett. A ház népe menekült a pincébe, Zsilinszky azonban nem tarthatott ideiglenes szállásadóival, nehogy felismerjék, és ezzel bajba sodorja Borsosékat. Hamza vele maradt, s azalatt megbeszélték, hogy Zsilinszky este átmenjen Hamzáékhoz, s amíg valami gyanúsat nem észlelnek, ott marad. Első, igazi búvóhelye azért is megfelelőnek látszott, mert Hamza több ellenállási csoporttal állt kapcsolatban, a legélénkebben a Somogyi Miklóséval, akivel még nyáron közös tervet szőttek, hogy Zsilinszkyt a Gestapó markából kiragadják. Ezenfelül Hamza összeköttetésben volt Rajk Lászlóval, Faust Imrével, Linder Bélával, Sándor Pállal és Kalotay Gáborral is.

Hamza első dolga volt e vezetőkkel tanácskozni, s hogy a polgári oldal teljesebb képviseletet kapjon, bevonták a tárgyalásokba Bethlen Istvánt is. A konzolidáció egykori koronázatlan királya megérhette, hogy tíz körömmel azokba kellett kapaszkodnia, akiket a Peyerral kötött paktumban eltiltott a falun történő szervezkedéstől. Dicséretére legyen mondva, beismerte tévedését, s amint Hamza nekem elmondotta, a legbiztosabb ellenállási bázisnak a munkásságot tekintette. Olyannyira, hogy felvetette a kérdést, nem tudnának-e a munkásság képviselői a fővárosban általános sztrájkot kirobbantani?”¹⁷

Hamza Dezső Ákos személyes találkozásukkor a fentiekkel kapcsolatban néhány — a dolog érdemi részét nem érintő kiigazítást tett. Úgy emlékezett, hogy Bajcsy-Zsilinszkyt október 16-án — egy figyelemelterelő „műriadó” idején — a délelőtti órákban kísérte át a Feszty úti lakásába.¹⁸

Sikerült néhány részletet megtudnunk a Bajcsy-Zsilinszky fegyveres kiszabadítására készített tervről. „Bajcsy-Zsilinszky tudott a tervünkről, azzal egyet is értett, de 1944. szeptember végén, október elején türelemre intett

bennünket. Azt üzenté a felesége révén, hogy várjunk, valami van a levegőben... A fegyveres rohamcsapat készenlétét Somogyi fenntartotta, de a börtön megrohanására már nem került sor, hiszen Bajcsy-Zsilinszky október 15-én reggel kiszabadult.”¹⁹

Hamza emlékezete szerint Bajcsy-Zsilinszky 10—12 napig tartózkodott a Feszty úti lakásában, onnan szervezte a nemzeti ellenállást.

„Zsilinszky menten régi barátját, Tombor Jenőt ajánlotta, aki az 1919-es hadjárat során igazolta, hogy nemcsak elméletileg a legképzettebb katonák egyike, hanem a gyakorlati hadvezetésnek is mestere. Senki sem emelt kifogást személye ellen, így Hamza érintkezést keresett vele, és lakására hívta. Tombor eljött, és összeült Zsilinszkyvel és a házigazdával. (Hamza beszélt el nekem a

A „Világosság”-^{jelentés az érdeklődés} 1946. évfolyamában közlömény jelent meg Hamza D. Ákos személyéről kapcsolatban és abban a külföldről tört hazatért informátor kötséget fejezi ki Hamzának az ellenállási mozgalomban való részvételét illetőleg. Minthogy ezek a kijelentések alkalmaznak arra, hogy a mozgalmat megismerjük előtte kifejezésre juttatott kötséget megértsék, ezeket a mondatokat a következők között közöltem:

Hamza D. Ákos boldogult férjének halálát követően éven keresztül legfelsőbb munkatársai közé tartozott és a Szabadság c. lap főszerkesztő munkatársa volt. 1944. október 15.-én, amikor férje szabadlábra került, Hamzánál talált menedéket, ő gondoskodott férje biztonságba helyezéséről, szorosabban meg számára többi politikai barátjaival és a Magyar Front vezetőségével való kapcsolatát és közhírtóit az illegális munkát.

Az ellenállási mozgalom legfőbb vezetői közé és az egyes katonai alakulatok közötti kapcsolatot Hamza tartotta fenn és a fegyveres ellenállás előkészületeinek minden mozzanatában tevékeny részt vett.

Az ellenállási mozgalom igazai történetének főbenjáró irója és vezetője volt. Hamza D. Ákos működését, aki ennek a mozgalomnak egyik legdrágább, legbátrabb és legfelfokozottabb katonája volt.

Budapest, 1946. július 25.

Dr. Bajcsy-Zsilinszky Emília

részleteket.) Rögvest az elején kiderült, hogy nem értenek egyet. A késő éjszaka-ba nyúlóan meghánytak-vetettek mindent. Tombor azonban váltig kitarított azon álláspontja mellett, hogy fegyveres ellenállást csak a szovjet hadsereggel karöltve, a szovjet vezérkar jóváhagyásával szabad kezdeményezni. Szakszerűen boncolta, hogy minden vezérkar pontosan, saját erejére alapozva, hosszabb időre előre kidolgozza terveit, s a terveibe nem illő cselekményektől nem engedí magát befolyásoltatni. Egy támadás előkészítésénél ugyanis aprólékosan fel kell mérni, milyen csapattestekkel rendelkezik a hadvezetőség, mennyi hadianyagra van szüksége, hogy eredményt érjen el, és azt hol, mikorra tudja összpontosítani. Minden eltérés a tervtől, egy látszólag kedvező is, esetleg az egész akció kudarcát eredményezheti. Nem lehet például ötven harcokocsival kezdeményezni egy fontos áttörést, ha a vezérkar tudja, hogy ezt csak száz kocsival érheti el. Tombor tehát első teendőként írta elő az összeköttetés megteremtését a Malinovszkij-hadsereggel.”²⁰

Más forrásokból tudjuk, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre 1944. november 18-án — a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnökeként — levelet írt Malinovszkij marsallnak, de a történelmi fontosságú kérés — ismert okoknál fogva — sajnos már nem érkezett meg Malinovszkij tiszaföldvári főhadiszállására.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. őszén kormányrendeletben ismerte el Hamza Dezső Ákos érdemeit „a nemzeti ellenállási mozgalomban és németellenes szabadságharcban.”²¹

HAMZA D. ÁKOS

bajtársnak

BUDAPEST.

A Magyar Nemzeti Ellenállás Szabadságharcosainak Szövetsége

1946. évi október hó 6-án 12 órakor a Magyar Nemzetgyűlés üléstermében (VII. sz. kapu) tartja alakuló közgyűlését.

Tisztelettel értesítjük, hogy a kiküldött jelölőbizottság igen tisztelt Bajtársunkat egyhangúlag **elnöki nagytanács-tag** tisztségre jelölte és a közgyűlésen megválasztására javaslatot tesz.

Felkérjük, hogy a jelölést elfogadni és a közgyűlésen megjelenni szíveskedjék.

Tekintettel, hogy a Köztársasági Elnök Úr a megalakítandó szövetség díszelnökségét elvállalta, pontos megjelenést kérünk.

A közgyűlésen való megjelenésnél e meghívó felmutatandó.

Az alakuló közgyűlést megelőzően a Batthyány-emlékmécses előtt (V., Báthory és Klebelsberg utcák keresztezése) 11 órakor kegyeletos ünnepséget rendezünk.

Bajtársi tisztelettel:

Magyar Nemzeti Ellenállás Szabadságharcosainak Szövetsége
Előkészítő Bizottsága.

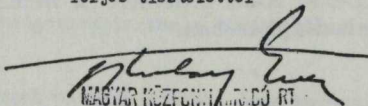
Budapest, 1946. augusztus 7.

MEGBIZÓLEVÉL

A Magyar Központi Híradó Rt. ezennel felkéri Hamza D. Ákost, hogy a vállalat kibővítése érdekében tanulmányozza a televízió és telefilm kérdését és megbizza, hogy e munkálatok elvégzéséhez szükséges tanulmányok befejeztével a Magyar Rádió televíziós osztályának megszervezésére és irányítására rendelkezésre álljon.

Tisztelettel kérjük az arra illetékeseket, hogy Hamza D. Ákost és feleségét, mint munkatársát e megbizólevél alapján munkájában támogatni és elősegíteni szivesek legyenek.

Teljes tisztelettel

MAGYAR KÖZPONTI HIRADÓ R.T.

Ortutay Gyula dr.
a Magyar Központi Híradó Rt.
elnöke

A felszabadulás után Hamza élénk közéleti tevékenységet folytatott Budapesten. „Nagy hittel láttam munkához, különböző politikai és szakmai felkérések tettem eleget. 1946-ban Ortutay — a Magyar Központi Híradó Rt. elnökeként — megbízott a televíziózás, a telefilm tanulmányozásával és külföldre küldött, hogy majd kellő tapasztalatok után megszervezzem a magyar televíziózást. Sajnos a megbízásnak a későbbiek folyamán már nem tettem eleget. A körülmények arra ösztönözték, hogy külföldön keressem boldogulásomat. De annyi év után is fontosnak tartom elmondani, hogy érvényes útiokmányokkal, Vas Zoltán kocsiján hagytam el az országot. Olaszországba mentem, s lehet ott nem festeni?”²³

Az „ecset” vonzásában

Friss diplomájával és Csók István ajánló levelével Hamza 1926-ban telepedett le Párizsban. Különböző festőiskolákat, műtermeket látogatott és természetesen festett. Megélhetési forrása azonban hamarosan a filmgyári munkája lett. De 1929-re így is volt már annyi képe, hogy kiállíthatott a Galerie Miromesnil-ben.

Sajnos élete első kiállításának képei közül egy sem maradt ránk. 1935-ben, amikor elhatározta, hogy hazatér, a Párizsban festett képeit egy bérház pincéjében helyezte el, gondozásukat két barátjára bízta. Kitért a második világháború, barátai meghaltak, a festményeknek nyomuk veszett.

A Jászberénybe hazakerült ajándékkollekcióban viszont két kép Hamza festészetének második életszakaszából származik. Értjük ezalatt az olaszországi tartózkodását az 1950-es évek elején. A *Dinnyeszüret* szerepel a tárlaton. Ez még nagyjából figurális kompozíció, meglehetősen groteszk hangvételű, de a téma középpontjában már fellelhetők azok a vonal- és színritmusok, amelyek a későbbi Hamza-műveket oly jellegzetessé teszik.

Az első brazil évek művészi terméséről is csak közvetve tájékozódhatunk. Egy Buenos Airesben megjelent magyar nyelvű folyóirat 1963-ban terjedelmes, alapos tanulmányt közöl Hamza festészetéről.²⁵ A folyóiratban is közölt portré-sorozat — és más festmény — is bizonyítja, hogy Hamza a közlést megelőző időben még figurális kompozíciókat is festett. 1955—1971 között a tengerentúlon hét nagyobb kiállítása volt, majd festményeinek hosszabb európai turnéja a bécsi Künstlerhausban kezdődött 1972-ben. Bécsi kritikusa szerint „a filozófiai tartalmat nem nélkülöző képek Csók István életrajzának és színvilágának derűjét árasztják.”²⁶ A *Lettres francaises*-ben — a párizsi *Galerie Transposition*-béli kiállításról szólva — *Henri Adam* azt írja, hogy Hamza Dezső Ákos „festészete elsősorban színritmusaival tűnik ki”,²⁷ a Carrefourban *Lucette Schouler* a festői utalások jelentős művészetének véli,²⁸ a *Le Nouveau Juvenal* kritikusanak *Andre Webernek* érett szimbolizmusa tetszik;²⁹ *Robert Vrinat* a *Nouveaux Jours*-ban a *vibráló absztrakt vonalakért* lelkesedik.³⁰ A *Gazetta del Popolo* pedig egy négyhasábos méltatásban „romantikus nonfiguratívna”³¹ véli Hamzát. Más olasz kritikus pedig „absztrakt szurrealistának”³² mondja.

A művész szerint minden megállapításban lehet valami igazság, de talán — szerinte — az olasz kritikus, *Miche Berra* meghatározása közelíti legpontosabban festészetét. — *De tudja* — teszi hozzá —, *a festészetre is igaz, ami a filmművészetre: az alkotónak az a dolga, hogy igyekezzék őszintén és tökéletesen kifejezni önmagát.*³²

Hamzának ez az első kiállítása itthon. A nyolcvannégy éves — hál'istennek teljes testi és szellemi erőben lévő művésznek megadatott, hogy az életművet közelítő nagyságrendű, gazdag válogatással mutakozzék be a magyar közönségnek. Képei láttán közhelynek tűnik a megállapítás, hogy Hamza igen széles gondolati horizonton alkotó, nagy felelősségtudatú művész, aki stílusirányzattól függetlenül, magabiztos technikával újat képes alkotni. Példázza ezt a kilenc képből álló *Genezis* sorozata (Koncepció, Alkotás, Éva, Első emberpár stb.), amely hosszabb gondolati érés után, 1972-ben absztrakt felfogásban került vászonra. Ugyancsak 1972-es születésű a hagyományosnak mondott festői formák szerint készült döbbenetes hatású képe, a *Mindennapi kenyerünket* című festménye. Erről a képről csont-bőr gyermekek néznek a világra, nagy, tiszta, de csodálkozó szemekkel: *miért nem adtok enni?!* Stílusában a *Genezis* és a *Mindennapi kenyerünket* közötti, a szimbolista irányzathoz közelítő alkotása, az 1980-ban készült, néhány egyszerű vonallal, folthatással építkező kép, a *Vég*.

A művész nézetével nagyjából azonosítható az a vélemény, hogy Hamza képi világa — festői pályája harmadik szakaszában, Brazíliában teljesedett ki, de a környezeti hatásoktól, Brazília művészeti sajátosságaitól mentesen. Absztrahált alkotásain a hullámzó, spirális vonalú ritmusok dinamikája van túlsúlyban, mintegy az élet változékonyságának, szüntelen folyamatának és önmagába való visszatérésének lenyomata. A művész azonban nem vész el a szüntelenül változó élet folyamatainak puszta szemlélésében, hanem odafigyel az emberi drámákra, szenvedésekre, törekvésekre, sőt a néző figyelmét és együttérzését utalással és jelképes ábrázolással irányítja feléjük. Szimbolikus látásmódja számára az ember ellentmondásosságával együtt művészetének központi szereplője akkor is, amikor figurális alkotásain — pl. Mindennapi kenyერünket c. kép — drámai feszültséggel telített vásznát nézzük, de akkor is, amikor az embertelenedett város betonrengtetegét ábrázolja, vagy emberformájú számjeleket mutat be, amelyek kitekertségükben gyötrődnek, mintegy segítséget kérve emelik kezeiket. A kezeket, amelyek festészetében visszatérő ábrázolt elemként jelennek meg, de szervesen beillesztve a szimbólumoknak és jelzéseknek ebbe a rendszerébe. E művészethez akkor kerülhetünk közel, ha a képek tartalmát, hangulatát tekintjük hangsúlyosnak a formai elemekkel szemben.

A Jászberénynek ajándékozott képanyag — összesen 113 festmény — potenciálisan életmű kiállításnak is felfogható. Sajnos az indulás éveinek munkái — említettük — hiányoznak. Mindenesetre ezzel, vagy enélkül a nyolcvannégy éves mester eddigi életműve műtörténeszi elemzésre vár.

Szólnunk kell még arról, hogyan is kerültek a Jász Múzeumba Hamza Dezső Ákos festményei.

Néhány éve még csak egy levél jelezte, hogy egy Sao Paulo-i felhőkarcoló tetején valaki milyen sokszor és milyen szeretettel gondol a Csörsz-árka szabdalta jász-homokra, a Zagyva-parti ligetekre, a berényi, a ladányi, a kiséri temetőkben rég elkorhadt fakeresztekre. . . . *„munkásságom végső értelmét jelentené, ha annak minden eredménye a forráshoz, az eredethez kerülne vissza. Eleimtől, Apámtól, Nagyapámtól a Jászföld mélységes szeretetét kaptam indító és alapot képező ösztönzésül. Nagyapám Hamza Pál katolikus néptanító volt. Oktatása nyomán már gyermekként átéreztem, hogy az ő lelki, értelmi világában életének célját a nép tanítása jelentette. Egyenes leszármazottjaival, fiaival és unokáival tizenegy pedagógus volt a családukban. Apám emlékére művészeti életem eredményét ajánlom fel Jászberénynek, a Jászságnak. Ez gyakorlatilag az elmúlt években Bécsben, Párizsban, Münchenben és Torinóban rendezett kiállításaim anyagát jelenti. . . .”*³³

Az említett kiállítások anyagát külképviseleti szerveink segítségével még tavaly hazahozták.

A Jász Múzeum új épületszárnyában rendezett kiállítás nagyszerű látvány, a képek elhelyezéséről, a kiállítás rendezéséről Hamza Dezső Ákos a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott.

TÁLÁS LÁSZLÓ — TISZAI LAJOS

J E G Y Z E T E K

1. Születési anyakönyvi kivonat. Napló 1406 t. szám (másolat). A Szolnoki Damjanich János Múzeum Hamza-gyűjteményében.
2. Hamza Dezső Ákos 1986. február 18-án Sao Paulóban írt, Szolnokra küldött leveléből. Eredetije magántulajdonban. Másolat: lásd Damjanich Múzeum.
3. Ugyanott.
4. Ugyanott.
- 5.
6. Film kislexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 304. oldal.
7. Hamza Dezső Ákos szóbeli közlése. Az interjú 1987. május 15-én délelőtt a Jász Múzeum kutatószobájában készült. A hangvétele eredetije a Jász Múzeum Hamza-gyűjteményében.
8. 6. jelzett, 491. oldal.
9. Erről a kérdésről H. 1987. május 20-án, a Damjanich Múzeumban tett látogatásakor részletesen beszélt a szerzőknek.
10. Előző ugyanott.
11. Nemeskürty István: A magyar film története (1912–1963) Gondolat, 1965, 300, 304, 305, 306. oldal.
12. „Elég a háborúból, elég a céltalan vérontásból, elég a fajüldözésből” — mondja ki 1943–1944 telén a film egyik főszereplője, a katolikus pap.
13. 9. jelzett.
14. 6. jelzett.
15. 2. jelzett.
16. Előző, ugyanott.
17. Talpassy Tibor: Betöltötte hivatását. Magvető, 1975, 328–329. oldal.
18. 7. jelzett. Ugyanott.
19. Előző. Ugyanott.
20. 17. jelzett. 330–331. oldal.
21. Magyar Közlöny 1945. szeptember 19., szerda.
22. 2. jelzett. Ugyanott.
23. 2. jelzett. Ugyanott.
25. Hatikva XVII. évfolyam, 515. szám Buenos Aires, 1963. okóber.
26. Magyar Újság. 1972. április 3.
27. 1972. május 17-i szám.
28. 1972. május 17.
29. 1972. május 26–június 9.
30. 1972. május 15.
32. 2. jelzett.
33. Hamza 1985. július 25-én Sao Paulóban írt levele, amelyet a Jászberényi Városi Tanács elnökének küldött. Kivonatossan megjelent a Szolnok Megyei Néplap 1987. május 16-i számában.

Új periodikával gazdagodott Szolnok megye

Megjelent a Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve

A helytörténetírás számottevő eredményeket tud felmutatni Szolnok megyében. A publikációs tevékenység indulása, kibontakozása az 1954 augusztusában megjelenő Jászkunsághoz kapcsolódik. Az ötvenes évek végén a megyei múzeum számára is megérték a feltételek, hogy kutatási-tudományos eredményeit kiadványaiban megjelentesse. Az évek során a Damjanich múzeum országosan ismert műhelye lett a helytörténetírásnak. Értékes kiadványokat jelentett meg a megyei könyvtár, a megyei levéltár, a Pedagógus Továbbképző Intézet és más intézmények, szervezetek. Hogyan tudott ebbe a kiadványpolitikába, pontosabban szólva kiadványstruktúrába beilleszkedni a levéltári évkönyv? *Botka János* szerkesztő előszavában a következőket írja „Az Évkönyvben elsősorban az őrizetünkre bízott iratok, illetve a Szolnok megyére vonatkozó dokumentumok között kutatók munkáit, eredményeit kívánjuk bemutatni. Segíteni szeretnénk az egyre erősödő honismereti mozgalom, az iskolai nevelő-oktató munka gazdagodását... Kiemelt figyelmet kívánunk fordítani a megyei monográfia kidolgozásának elősegítésére.” Ennek a publicisztikai programnak a megvalósításával a levéltár fontos műhelyévé válhat a megyei kiadványmunkának, színvonalasabbá- tartalmasabbá teheti a helytörténetírást. A megjelent első kötet tanulmányai — a fent megfogalmazott program realitását bizonyítva — nemcsak beilleszkednek a megye helytörténeti irodalmába, hanem több ponton új szintézisek kialakításához teremtettek megfelelő feltételeket. Mindezek alapján az a véleményem, hogy a rendszeresen megjelenő levéltári évkönyv értékebbé és színesebbé teszi Szolnok megye kiadványmunkáját.

Az évkönyvet nemcsak a Szolnok megyeiek mondhatják magukénak, hanem a magyar levéltárak is. Az első levéltári évkönyveket Fejér és Tolna megye levéltárai indították 1968-ban. Ezt követően a megyei levéltárak folyamatosan kezdték kiadni évkönyveiket, a Szolnok megyeiek számára most alakultak ki azok a feltételek, amelyek lehetővé tették a „Zounuk” megjelentetését. Az évkönyvnek a levéltári jellegét a forrásközlések, levéltártudományi-helytörténeti írások biztosíthatják.

Az évkönyvet Zounuk néven indította a szerkesztő. Eredeti, de főleg történeti értékű az elnevezés — biztos, hogy semmivel sem lehet összetéveszteni. Meg kell szokni, ha jó tanulmányok jelennek meg benne, nem lesz nehéz! A szerkesztői előszó az évkönyv programját fogalmazza meg, amivel nagyon egyet kell értenünk. A tanulmánykötet két jól elkülöníthető részre tagolódik: tanulmányokra és az adattárra. A tanulmányok sorát *Laszlovszky József*: Adatok az 1075-ös garamszentbenedeki oklevél helyneveinek lokalizálásához című

írása nyitja meg. A szerző az Árpád-kori két tiszai birtok, Ság és Pelu határjárásának elemzését adja. *Kocsis Gyula*: Szolnok megyei települések állatkereskedelme és „szekerezése” a XVI. század második felében címmel értékes történeti áttekintést ad török és magyar vámnaplók alapján a Szolnok megyei települések Nyitra és Vág menti mezővárosokba irányuló állatkereskedelméről. Különösen Jászberény és Mezőtúr exportált sok állatot a vásárookra. A jászberényiek az állatfelhajtás mellett számottevő szekerezést is folytattak. A szerző nagyszámú és értékes táblázattal emelte dolgozatának színvonalát. *Nemes Lajos* Tiszafüred közel száz évének (1687—1774) gazdasági-társadalmi jellemzőit vette vizsgálat alá. Tiszafüred 1746-ban nyerte el a mezővárosi jogot, 1774. április 13-án hirdették ki urbáriumát. A megyei monográfia előkészítését szolgálják a Jászkun Kerület történetét elemző dolgozatok. *Kiss József* a jászkunorsági terület közigazgatásának és jogszolgáltatásának kérdéseit vizsgálja a 18. század két évtizedében igen gazdag forrásanyag alapján. *Bánkiné Molnár Erzsébet* a fenti téma vizsgálatát folytatta a „Rendszeres bizottsági munkálatok” szerepe a Jászkun Kerület közigazgatásának megreformálásában (1791—1843/44) című dolgozatában. *Oroszi Sándor* a karcagi közbirtokosság szervezetének fejlődését elemezte 1974-ig. *Botka János* nagyobb lélegzetű tanulmányában vizsgálta az agrárproletariátus kialakulását a Tiszazugban. A szerző igen gazdag forrásanyag birtokában állapíthatta meg, hogy a feudalizmus időszakában a Tiszazug valamennyi községében az elszelléresedés volt a jellemző. A kapitalista fejlődés viszont a társadalmi kiegyenlítődés irányába terelte a Tiszazug községeit. A gazdasági-társadalmi fejlődés végső eredménye viszont az, hogy a Tiszazugban fokozatosan kialakult egy nagyszámú törpebirtokos, agrárproletár réteg. *Soós László*: A cukorrépa-termelők érdekvédelmének lehetősége a szolnoki Cukorgyár RT. vonzáskörzetében (1912—1945) című tanulmányában nemcsak a termelők érdekvédelméről, Szolnok megye gazdasági viszonyainak alakulásáról, hanem a cukoripar működésének mechanizmusáról, a bankok tevékenységéről is információkat kaphatunk. *Zádor Béla* tanulmányában a Tanácsköztársaság megdöntését követő igazoló és fegyelmi eljárásokról olvashatunk. A szerző a pedagógusok és a közigazgatásban dolgozók elleni eljárásokról ír. Tanulmányának igen értékes részét képezik a lábjegyzetben közölt dokumentumok. A tanulmányok sorát *Kiss Kálmán*: A demokratikus élet kibontakozása Kisújszálláson 1944—45-ben című dolgozata zárja. *Kiss Kálmán* bevezetőjében röviden vázolja, hogy hogyan alakult ki a városban az a baloldali értelmiségi kör, amely utat talált a kommunistákhoz, részesévé vált a felszabadulás utáni demokratikus kibontakozásnak. Az írásból megismerhetjük a kisújszállási sajátos néphatalmi gyakorlatot.

Az adattári részt *Benedek Gyula* közlése vezeti be: A Jakabházy—Tassy per egy tiszapüspöki birtokrészért a XVI. század második felében címmel. Egy forrás, egy dokumentum bemutatása sokféleképpen történhet. *Benedek Gyula* feldolgozása mintaszerű. A korszakot nem ismerem, ezért tartalmi megjegyzésem nincs, de a közlemény megszerkesztése számomra példamutató. A per 1570 és 1573 között zajlott. Az anyag forrásául szolgáló dokumentum egy hiteles másolat, amely 1650-ben készült. A perben kis értékű ingatlan tulajdonjogának rendezéséről van szó. Az aktacsomó — a szerző szerint — „ritka értékű, hiszen minden bizonnyal Magyarországon ma ez a fennmaradt legrégebb, csaknem teljes polgári peranyag.” *Kaposvári Gyula* a Német Lovagrend jászkun vonatkozású levéltári fondjaira hívja fel a figyelmet a következő közleményben. A Lo-

vagrend 1702-ben megvásárolta a Jászkun Kerületet és a terület irányítása, gazdasági hasznosítása során keletkezett iratokat a Német Lovagrend bécsi levéltárában külön egységként helyezte el DOZA Ungarische Abteilung jelzettel. Az anyag ismertetésére először Berlász Jenő vállalkozott, majd az osztrákok készítettek az anyagról fondjegyzéket. Kaposvári a két jegyzéket hasonlítja össze és egyben felhívja a figyelmet „...tovább kellene folytatni az iratanyag átvizsgálását, a fontosabb iratok xeroxozását vagy mikrofilmmezését, hogy az itthoni kutatások számára könnyen hozzáférhetővé tegyék.” Igen értékes forrás bemutatására vállalkozott *Botka János* és *Papp Izabella* „A Gazdaságról az Együgyű Népek könnyű Tanuságra Szabott, Két Részre, s több Szakaszokra fel osztott, és Molnár Ferentz által irott KÖNYVETSKE” közreadásával. A szerzők az 1776-ban keletkezett forrást úgy fogják fel, hogy az átfogó és hiteles rögzítése annak a földművelési kultúrának, melyet a Jászság népe a XVIII. század második felében magáénak tudott és vallott. A történeti bevezetőt a forrás követi, amelyről csak annyit mondhatok: el kell olvasni szakszerűsége, nyelvezete, megindító természetessége miatt. A gyerekek oktatására szánt versből idézek:

ARATÁSKOR: *Én Istenem, és Mindenem
ért bűzámat aratom.
azért adjad, hogy élhessem,
jó voltodból el költhessem,
élvén, Néked szolgálhassak
Szegényeket táplálhassak;
Kérlek ne hagyj, mert csak Te vagy
Istenem és Mindenem.*

Molnár Ferenc írása után közlésre került még: A Jász Kerület Földművelő Társaságának statutumai (Molnár Ferenc készítette) és a Társaságnak a Helytartó Tanácshoz küldött javaslatai.

Cseh Géza Széchényi István 1845. évi Tiszavidéken tett propagandaútjának rövid történeti bemutatására és a Tisza-szabályozási program Szolnok Megyei Levéltárban őrzött dokumentumainak közlésére vállalkozott. *Vincze László* Szolnok belterületi neveiről írt tanulmánya nemcsak a nyelvészek, de a történészek figyelmére is számot tarthat. Az évkönyv záró tanulmányát *Kántorné Varga Tünde* készítette: Tudós matematika- és fizikatanárok Szolnok megye középiskoláiban címmel. A szerző a bevezetőben a tudós tanár fogalmát igyekszik meghatározni, majd a tanári életutak következik.

Az évkönyv tematikai gazdagsága mellett a főbb történeti korszakok megjelenítésére is törekedett. A tanulmányok színvonalában tapasztalható bizonyos egyenetlenség. Az a véleményem, hogy a lábjegyzetben közölt dokumentumok megtörik a dolgozatokat. Érdemes lenne azon gondolkodni, hogy az értékes és mindenáron közlendő forrásokat a tanulmányok végén függelékben közölje a szerző — amennyiben ezt jónak látja a szerkesztő. Örömmel állapítom meg, hogy *Botka János* komolyan vette a levéltár tudományszervező funkcióját és a kötet tíz munkatársát a megyén kívülről kérte fel. Érdeme a szerkesztőnek az igen rangos lektorok bevonása a kötet készítésébe.

Szolnok megye rangos társadalomtudományi folyóirattal gazdagodott, reméljük, hogy az ígéretes indítást színvonalas kötetek követik.

GAZDAG ISTVÁN

A vég (1980)

Ára: 12,- Ft